

Desseffy Arisztid, a vesztes ütközetek bajnoka

Hajagos József

ABSTRACT: *Arisztid Desseffy, the hero of lost battles.* Desseffy, as a retired hussar captain, reported himself for service with the National Guard. But he only got a commanding position in September 1848 in Sáros county. From December 1848 he had to prove himself on the battlefield. Until May 1849 he served as a lieutenant-colonel, then as a colonel in the army corps at Upper-Tisza (later known as the 1st army corps). In June 1849 he was promoted to general and became the commander of the 9th army corps that was set up in Upper-Hungary. He retreated from the Russians' superior forces as far as Miskolc, Szolnok and Szeged. He was an excellent organiser but his talent as a commander mostly showed itself in holding his ground in defeat. By his stubborn persistence he saved his army corps from complete defeat in many battles like the one at Kassa on 4 January, 1849 and another at Tápióbicske on 4 April, 1849. He even achieved the victorious Russians' appreciation in the cavalry battle at Tura on 20 July, 1849. After being defeated at Temesvár on 9 August, 1849 he regarded further fighting as senseless. He could have emigrated, but he chose to surrender to the Austrians; he was persuaded to do so by the imperial lieutenant-general Liechtenstein. In spite of intercessions Haynau's clemency only meant death by firing squad. Desseffy was executed in Arad on 6 October, 1849.

A nemzetőr őrnagy

A magyar honvéd hadsereg vezető beosztású tisztjeinek többsége korábban a császári királyi hadseregben szolgált. Sokan közülük 1848-ra azonban már megváltak az aktív szolgálattól. Közéjük tartozott Desseffy Arisztid is. Desseffy 1802-ben született az Abaúj vármegyei Csákányon. 1839-ben 37 évesen nyugdíjaztatta magát. Megelőzően 20 évig szolgált az 5. Radetzky-huszárezredben, ahol elsőkapitányi rangot ért el, ami századparancsnoki beosztással járt együtt. A katonai szolgálattól megválva Desseffy Eperjesen telepedett le, s kicsiny birtokán kezdett el gazdálkodni. Feleségül vette egyik unokahúgát, Újházy Antóniát. Házasságukat azonban tragédiák sorozata kísérte. Gyerekeik sorra meghaltak, majd 1847-ben felesége is. Ilyen gyászos események után következett be Desseffy számára az 1848-as forradalom.¹

Az 1848-ban elfogadott áprilisi törvények új lehetőségeket kívántak az egykori hivatásos tiszteknek. A XXII. törvény rendelkezett a nemzetőrség felállításáról, amelyet belbiztonsági feladatok ellátására kívánták létrehozni. A nemzetőrség kiképzése és irányítása hozzáértő tiszteket kívánt. Ennek biztosítása érdekében 1848. április 21-én Gr. Batthyány Lajos miniszterelnök a Pesti Hírlapban a nemzetőrségbeni szolgálatra hívta fel „a magyar korona alatt létező... nyugdíjazott vagy nyugalomra lépett” tiszteket. A miniszterelnöki felhívást tömeges jelentkezés követte. A jelentkezők között volt Desseffy Arisztid is. Az Országos Nemzetőrségi Haditanácshoz címzett május 4-i pesti keltezésű levele az egyik legtömörebb

1 KATONA Tamás 1979: I. k. 31. o., BONA Gábor 1987: 134. o.

beadvány. Azonban vagy ő, vagy más katonai hatóság a Nemzetőrségi Haditanácshoz eljuttatta szolgálati jellemjegyzékét is. Ennek szövegét nem ismerjük, de a Nemzetőrségi Haditanács lovassági osztálya ennek ismeretében javasolta Dessewffy az Abaúj–Sáros–Torna vármegyei lovas nemzetőrség egyik lehetséges parancsnokának június 22-én. A javaslat tartalmazta, hogy jellemjegyzéke jó, beszél magyarul, szlovákul és németül. A fent említett lovas nemzetőri alakulat élére Dessewffyn kívül javaslatba lett hozva Fischer Lajos és Gr. Török Miklós is. Közülük végül az utóbbi kapta meg a parancsnoki kinevezést. A Nemzetőrségi Haditanács lovassági osztályának felterjesztésében a „megjegyzés” rovatból az is kiderül, hogy Dessewffy javaslatba lett hozva Sáros vármegye Eperjes környéki gyalogos nemzetőrszázlój parancsnokának is. Azonban nem kapott zászlóaljparancsnoki kinevezést a gyalogos nemzetőrségnél sem. Az Eperjes környéki zászlóalj élére Bereczki Jánost, a Kisszeben környéki élére Zabojszki Jánost, a Bártfa környéki élére pedig Gr. Haller Ferencet nevezték ki. A sors iróniája, hogy Haller kivételével a felsorolt nemzetőrségi parancsnokok 1848 nyarán és őszén megváltak a magyar szolgálattól, a kinevezéstől elesett Dessewffy pedig a szabadságharc vértanúja lett.²

Miután nem kapott alkalmazást a nemzetőrségnél, újbóli reaktiválását kérte a császári-királyi hadseregbe. Legalábbis erről árulkodik az aradi hadbírószághoz benyújtott beadványa. Azonban ez az elképzelése sem valósult meg. A kezdeti mellőztetés után végül Dessewffy mégis alkalmaztatást nyert a nemzetőrségnél. Ezt a már említett szolgálattól való kilépések eredményezték. Augusztus közepén lemondott Zabojszki János is és helyébe szeptember 22-én Dessewffy vezeték ki, előléptetve nemzetőr őrnaggyá. A kormány hivatalos lapja, a Közlöny viszonylag későn, csak október 10-én közölte Dessewffy kinevezését, így ő és Sáros vármegye is kissé megkésve értesültek róla.³

A Dessewffy által átvett zászlóalj létszáma papíron meghaladta a 2700 főt. A valóságban ettől kevesebb volt, mert az összeíraskor létszámba vették a szolgálattételre képtelen betegeket, testi hibásokat, valamint tartalmazta azokat is, akik időközben átléptek a lovas nemzetőrséghez. A zászlóalj hat századból állt. A századok élére többnyire a vidék legjelentősebb földbirtokosai kerültek, akik nem feltétlenül rendelkeztek a szükséges katonai ismeretekkel. A tisztek alkalmatlanságától nagyobb probléma volt az, hogy sokan súlyos tehernek érezték a nemzetőrségi szolgálatot és nyíltan ellenszenveztek vele. Erről már augusztus 10-én beszámolt a Közlöny sárosi tudósítója: „Köznépünknel általában ezen institúció iránti rokonszenv nem nagy, mert sajátlagos kírthatatlan előítéletekkel bír a nép, melyeket csak az idő és tapasztalás fog eloszlatni...” Az ellenszenv független volt a nemzetiségi hovatartozástól. A megyei nemzetőrség zömét, így a Kisszeben környékit is, zömmel szlovákok alkották. A legkisebb vonakodás a megye városaiban mutatkozott a nemzetőri szolgálat iránt. Újabb problémát jelentett a szolgálat ellátásához szükséges fegyverzet előteremtése és a kiképzési fogyatékoságok. Utóbbit Dessewffy is megemlítette a Nemzetőrségi Haditanácshoz írt, kinevezését megköszönő október 24-i levelében is: „Mi a parancsnokságom alá helyezett zászlóaljat illeti ez több idő óta Őrnagy nélkül lévén a gyakorlatban hátramaradt...” Elismerően nyilatkozott viszont a Kisszeben városi nemzetőrökről, akik „mind a szellemre nézve kitűnők, úgy szinte a katonai gyakorlatokban meglehetősen előmenettel kereshetnek.” Róluk elismerően nyilatkozott Sáros vármegye kormánybiztosa, Irányi Dániel is az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz (továbbiakban OHB) írt október 14-i jelentésében. A kisszebeni nemzetőrök a zászlóalj létszámának azonban csak 1/10-ét alkották.⁴

2 PESTI HÍRLAP 1848. április 23., OL H 3 HNI 1848:26, 525, 1505, OL H 92 ONHT 1848:9, 2881.

3 KATONA Tamás 1979: II k. 189. o., OL H 92 ONHT 1848:2881, 6516, KÖZLÖNY 1848. október 10.

4 OL H 92 ONHT 1848:2879, 6512, 6754, OL H 2 OHB 1848:1148, KÖZLÖNY 1848. augusztus 15.

Ilyen körülmények között zászlóalja a nemzetőrség eredeti feladatának – a személy- és vagyónbiztonság védelmének – is alig felelhetett meg. Dessewffy a kinevezését köszönő levélben ígéretet tett, hogy minden erejét, tehetségét a lehetőségek szerinti kiképzésére fordítja. Erre azonban nem nyílt, nem nyílhatott lehetősége. Energiáit egészen más vette igénybe.

A nemzetőrség kiképzési feladatairól Simunich altábornagy közel 5.000 fős hadoszlopa vonta el a figyelmet, amely Galíciából lett útnak indítva a Bécs alatt gyülekező császári haderő megerősítésére. A császári hadoszlop Magyarországon keresztül szándékozott menetét végrehajtani. Szálláscsinálók október 13-án át is lépték a határt. Simunich azonban még aznap visszarendelte őket, mert időközben hírt kapott Jelačić visszavonulásáról és a bécsi forradalomról. Ezek ismeretében a hosszabb, de biztosabb – a Kárpátoktól északra fekvő – útvonalat választotta hadoszlopa számára, s csak Trencsény vármegyében kívánta átlépni a magyar határt.⁵

A Simunich-hadoszlop megjelenése komoly aggodalmat okozott a felvidéki vármegyéknek, különösen a betörés által leginkább fenyegetett Sáros vármegyének. Irányi Dániel sárosi kormánybiztos kémekeket küldött ki a császári csapatok szándékainak kipuhatolására. Minden eshetőségre felkészülve a honvéd újoncokat, s a különböző hadianyagokat Kassára szállíttatta, s rendelkezett a Kárpátokon átvezető útvonalak eltorlaszolásáról. Simunich menetirányának megváltozása sem szüntette meg a problémákat. Az OHB elrendelte, hogy Pulszky Sándor nemzetőr alezredes vezénylete alatt az északkeleti vármegyék indítsanak ki egy erős mozgó sereget Simunich trencsényi betörésének megakadályozására. Pulszky nagy nehezen kiállított közel 900 fős seregének 1/3-t alkották sárosi nemzetőrök, közülük 70 fő volt a kisszebeni. A nemzetőri szolgálattól való vonakodás mellett nehézségeket okozott a helyi parancsnokok számára, hogy más irányokba, így Észak-Erdélybe és a lajtai táborba is igyelettek csapatokat az északkeleti vármegyékből.⁶

Dessewffy nem vett részt a Simunich elleni trencsényi vállalkozásban. Őt a Pestre rendelt csapatok vezényletével bízták meg. Ide a Kassán alakuló 20. honvédszászlóalj (továbbiakban Hz) 4., az abaúji önkéntes nemzetőrök 2. századával, 17 tüzérrrel és két ágyúval, összesen 448 fővel indult el. Pestre való megérkezését november 10-i Vácról keltezett jelentésében a következő napra tette. Az abaúji önkéntesek a lajtai táborba kerültek, a honvédeket pedig beosztották más zászlóaljakra.⁷

Dessewffy pesti küldetésének teljesítése után visszatért Sáros vármegyébe. Itt időközben változás következett be beosztásában, mivel november 11-én az Eperjes központú nemzetőrzászlóaljnak a parancsnokává nevezték ki. Ennek korábbi parancsnoka Pulszky Sándor volt, akit honvéd alezredesi rangban az északkeleti vármegyéket magába foglaló hadmegye parancsnokává nevezték ki.⁸ A nemzetőrség és a honvédség szervezéséhez szükséges nyugalom azonban továbbra sem következett be. Galícia felől újabb nyugtalanító hírek érkeztek az ottani császári csapatok Magyarország elleni készülődéséről, amelyekről Irányi Dániel folyamatosan tájékoztatta az OHB-t és a környező vármegyéket, köztük Hevest is. A sokasodó ellenséges támadásra utaló hírek következtében a kormánybiztos Dessewffy és Haller

5 OL H 2 OHB 1848:535, HL 1848/49 2/280, 2/310, 2/311, 2/312, 2/337, 2/346, 2/348, 2/349/a, 2/359, 2/378, KÖZLÖNY 1848. október 19., október 20.

6 OL H 2 OHB 1848:1893, 2038, OL H 92 ONHT 1848:6832, 7290.

7 OL H 92 OHB 1848:7801.

8 KÖZLÖNY 1848. november 11., november 12.

őrnagyokat kiküldte a korábban készített határterlaszok ellenőrzésére, valamint újabbak létesítésére. Irányi a megtett intézkedéseit és a rendelkezésre álló erőforrásokat nem tartotta elégségesnek a császáriak egyre valószínűbb betörésének elhárítására. November 22-én Irányi arra kérte az OHB-t, hogy: „*elegendő rendes katonaságot, avagy gyakorlott honvédeket mielőbb küldeni méltóztassék, mert ilyen környékünkön sehol sincs, s azon nem nagy számú fegyveres nemzetőrséggel, mely van, mint a nemzetőrökkel vitt csatázások mutatják, semmi-re se mehetnének.*” Nem volt jobb a helyzet a környező vármegyékben sem. Boronkay Albert zempléni kormánybiztos lesújtóan számolt be megyéjéről november 20-án az OHB-nak: „*Nehéz az állás fegyveres erőt ott teremteni, hol se erő, se fegyver nincs...Ha már most az ellenség valósággal betörni szándékozik, mihez fog itt a különben csüggedező nép támaszkodni? A nemzetőrök löfegyverek hiánya miatt még csak a gyakorlatokat sem akarják jární, – a dzsidákat melyekkel egy része el van látva, fegyvernek sem nézik.*”⁹

Az idézett jelentések kétségessé tették a sikeres ellenállást egy ellenséges betörés esetén. A riasztó hírek valósággá váltak. Schlik altábornagy vezetésével december 6-án közel 7.000 fős ellenséges hadoszlop áttört az eltorlaszolt Duklai-szoroson és benyomult Sáros vármegyébe. Dessewffy Arisztid katonai tevékenysége ettől kezdve 1849 február végéig a Schlik elleni küzdelemhez kapcsolódott. Schlik csapatai elől a szorosok szemmel tartására kirendelt nemzetőrök és honvédek Kassa irányába vonultak vissza. Pulszky ezredes a Kassa előtti budaméri hegyszorosot tartotta az egyetlen helynek, ahol a siker reményében veheti fel a küzdelmet a császáriak ellen. Ide lettek rendelve Zemplén, Borsod és Abaúj vármegyék mozgósított nemzetőrsegei, valamint a térségben szerveződő 20. és 42. hz-k. Schlik jobb szárnyának fenyegetésére Kassa felé rendelték a szepesi mozgósított nemzetőröket és az ott szerveződő 19. hz is.¹⁰

A Sáros vármegyei nemzetőrök mozgósítása komoly nehézségekbe ütközött nemcsak vidéken, de a városok esetében is. Eperjesen a városi tanács csak katonai erőszak hatására volt hajlandó elrendelni a nemzetőrség mozgósítását. A nehezen kiindított nemzetőrök nem mutattak nagy lelkesedést, ütközben sokan hazaszöktek közülük. A Sáros vármegyei nemzetőrök a budaméri állás centrumában helyezkedtek el a 20. hz századaival. A centrum parancsnokságát ellátó Gr. Haller Ferenc december 9-i jelentésében 944 Sáros vármegyei nemzetőr szerepelt. Egy december 11-i hadrendi kimutatásban azonban már csak 680 fővel szerepeltek, közülük 100 fő volt az eperjesi.¹¹

December 11-én került sor a budaméri ütközetre, amelyben a rögtönözve összevont, ki-képzetlen, hiányosan felszerelt nemzetőrökből és honvédekből álló magyar haderő súlyos vereséget szenvedett. Az ellenséges ágyúzástól megriadt nemzetőrök, köztük a sárosiak is, a csatateret elhagyva hazáig futottak. A felbomlott sereg visszavonulását a csekély létszámú lengyel légió, s az ütközet közben beérkező 42. hz fedezte. Pulszky ezredes másnapi jelentésében lesújtó képet festett az ütközetben résztvevő nemzetőrökről: „*Kassa mellett 10.000 emberem volt és mégis az ágyúkat Dessewffy őrnagy, Gr Péchy Szilárd százados és Gr. Forgách Kálmán hadnagy urakkal magamnak kellett fedeznem, mely bizonyossága annak, mily biztos a kevés kivétellel csak részegségébe lelkesedett, a veszedelem távollétébe elszánt és bátor nemzetőrserget, melyet én parancsnokságom alá többé semmi esetre sem veendek, mert én inkább főbe lövetem magamat, mint hogy katonai becsületemet új gyalázatnak tegyem ki.*”¹²

9 OL H 2 OHB 1848:3057, 3551, 3552, 3921.

10 OL H 2 OHB 1848:5062, 5167, 5241, 5400, OL H 102 Boronkay ir. 7, KARSA Ferenc 1993: 27–29. o.

11 OL H 105 Farkassányi 4. d. 327., 5. d. 847.

12 OL H 2 OHB 1848:5241, 5580, 6554, KARSA Ferenc 1993: 35-48. o., KÖZLÖNY 1848. december 16.

Az ütközetben úgy tűnik Dessewffy nem az eperjesi nemzetőrök élén állt, hanem Pulszky ezredesnek segédkezett az irányításban. Ezt valószínűsíti Pulszky december 22-i jelentése is, amelyben az eperjesi nemzetőrök parancsnokaként Haller őrnagyot említi.¹³ Az azonban bizonyos tény, hogy az általános megfutamodásban az ágyúk megmentésén fáradozott, s az utolsók között hagyta el a csatateret. Ezt megerősíti Debreczeny Pál borsodi nemzetőr főhadnagynak a Kossuth Hírlapja szerkesztőjéhez írott levele is, amelyben megemlíti, hogy: „a csatavesztés után a Borsodi első zászlóalj, hol hiteles adatok után Károlyi őrnagy, s Sörös Tamás százados, kiket utoljára valék táborunkból jönni tapasztalando – a Sárosi nemzetőrök őrnagya Gróf Dessewffy (sic!) szinte hazafiúi kötelességeket tanúsítottak...”¹⁴

A vereség után Pulszky seregének maradványai Miskolcon gyülekeztek. A rendelkezésre álló erőkkel Pulszky Miskolcot is tarthatatlannak ítélte. Eredményes ellenállást csak Hatvan és Gödöllő térségében tartott elképzelhetőnek, de akkor is csak rendes katonasággal megerősítve. Elképzeléseinek megfelelően a megmentett ágyúkat december 12-én el is indította Mezőkövesd felé. A követendő katonai intézkedésekkel kapcsolatban eltérő véleményen volt Irányi kormánybiztos. Ő Miskolcot mindenképpen tartani akarta, s védelmére alkalmazni kívánta a nemzetőrséget és a népfelkelést is, noha ő sem volt jobb véleménnyel azokról, mint Pulszky. Ellentétüket nem oldotta fel az sem, hogy a vereség okozta riadalom első pillanatának elmúltával Pulszky is úgy döntött, Miskolcon marad, míg Schlik előre nem nyomul Kassáról. A budaméri vereség, valamint az Irányi és Pulszky ellentéteiről érkező hírek komoly aggodalmat okoztak az OHB számára. December 13-án az OHB két tagját neveztek ki a veszélyeztetett térség polgári és katonai vezetőjévé. Szemere Bertalan Északkelet-Magyarország teljhatalmú kormánybiztosa, míg Mészáros Lázár hadügyminiszter az újjá szervezendő „északi mozgó hadsereg” parancsnoka lett. Szemere december 15-én, Mészáros december 18-án érkezett Miskolcra.¹⁵

Dandárparancsnokként Schlik ellen

Dessewffy Miskolcra zászlóalj nélkül, segédtsíjtjének – Dessewffy Imre nemzetőr hadnagynak – a kíséretében érkezett meg. Tevékenységéről Mészáros Lázár megérkezése után vannak információk. Mészáros a csapatok mozgékonyságának a növelése céljából, a lakosságtól nehezen beszerezhető előfogatok helyett, állandó társzekereket akart rendszeresíteni az alakulatoknál. Ezek beszerzésével december 24-én Dessewffyt bízta meg. Szemere december 26-án már azt jelentette az OHB-nak, hogy: „a zászlóaljknak van két – két szekere, mit itten csináltattunk.”¹⁶

Hamarosan a társzekerek beszerzésétől fontosabb beosztást kapott. A budaméri vereség nyilvánvalóvá tette, hogy Schlik előrenyomulását csak nagyobb létszámú rendezett haderővel lehet megállítani. Szemere jelentése szerint december 17-én Miskolcon mindössze 800 honvéd, 400 lengyel légionista, 80 huszár és 25 ágyú állomásozott. Megerősítésükre az OHB újonnan alakult honvédszászlóaljakat, s lovasságot vezényelt Miskolcra. A 17. hz Hont, a 26. hz Heves, a 43. hz Szabolcs vármegyében, míg a Bocskay-zászlóalj (később 52. hz) a Hajdú kerületben lett felállítva. Ide érkezett Egerből a 34. gyalogezred egy gyenge százada

13 OL H 2 OHB 1848:6554.

14 OL R 110 Kossuth Hírlapja 2. tétel.

15 OL H 2 OHB 1848:5409, 5581, 5751, 6029, 6190.

16 HL 1848/49 6/337, OL H 2 OHB 1848:6782.

is. A rendes lovasságot fél század 6. Württemberg-, 1–1 század 8. Coburg-, illetve 13. Hunyadi- és 4 század 14. Lehel- huszár alkotta. Mozgósították a környező vármegyék nemzetőrségét is. Különösen sok nemzetőr érkezett Heves vármegyéből: 3 század gyalogos, 2 század önkéntes vadász és 8 század lovas. A szerveződő hadtest alá rendelték a Zemplénben és Ungban szerveződő 21. hz-t, valamint a Szepesben lévő 19. hz-t. A felsorolt erősítésekkel a hadtest Miskolc környékén álló csapatainak a létszáma december 26-ra 8.028 gyalogosra, 2.039 lovasra és 25 ágyúra növekedett. Mészáros a hadtestet 2 dandárra és 4 kisebb különítményre osztotta fel. A dandárok parancsnokságával Pulszky Sándort és Dessewffy Arisztidot bízta meg.¹⁷

Dessewffyt időközben december 20-án Mészáros felterjesztette honvéd alezredessé történő kinevezésre, amelyet az OHB jóváhagyott. Alezredesi oklevelét december 26-án állította ki a hadügyminisztérium. Előléptetéséhez valószínűleg hozzájárult a Mészárossal való korábbi ismeretsége. 1837 és 1839 között együtt szolgáltak az Észak-Itáliában állomásozó 5. Radetzky-huszárezredben.¹⁸

A hadtest dandárookra és különítményekre történt felosztása a Schlik elleni támadó hadmozdulatokkal volt összefüggésben. December 24-én azt jelentette az OHB-nak, hogy: „Mihelyt zászlóaljaim csak egy kissé tölteni, és kilőni tudják fegyverüket, és a legsziükségebb mozdulatokat tudják”, megindítja a támadást. Csapatainak kiképzésben mutatkozó hiányosságait a szemben álló csapatok megosztásával szándékozott ellensúlyozni. Ennek érdekében egy kombinált haditerv keretében több oldalról akarta megtámadni a Kassán állomásozó Schliket.¹⁹

Mészáros tervezett hadmozdulatait azonban megelőzte Schlik előrenyomulása, aki fel akarta deríteni a Miskolc környékén létező magyar erők nagyságát. Az erőszakos kém szemlét végrehajtó császáriak és Mészáros hadereje december 28-án Szikszó környékén ütköztek meg egymással. A magyarok előnyös védőállásban helyezkedtek el, s több támadási kísérletét visszaverték az ellenségnek. Az est beálltával előbb a magyarok, majd Schlik is visszavonult. Dessewffy dandárjával a magyar arcvonal balszárnyán helyezkedett el. Alakulatai közül a legnagyobb zavart a 17. hz okozta, amelynek újonc katonái az ágyútűztől megriadvan megfutamodtak.²⁰

A szikszói különösebben nem jelentős ütközet után, Mészáros – ragaszkodva az eredeti elképzelésekhez – megkezdte előrenyomulását Kassa irányába. Elővédjét a Dessewffy-dandár alkotta, amelyből a 17. hz-t és a 26. hz két századát más támadó oszlopokba osztották be. Így a dandár a következő csapatokból állt: a 26. hz 4 százada, a 42. hz, 1 század egri önkéntes vadász, 1 század Coburg-huszár, 200 hevesi lovas nemzetőr és 8 ágyú. Összesen 2440 fő.²¹ December 30-án dandárjával Szikszóig nyomult előre. Innen küldött ki cirkálókat, híreket szerezni az ellenség állásáról. Gondoskodott az ellenség által lerombolt hidak helyreállításáról is. Január 1-jén Garadnáig nyomult. Innen jelentette a hadtestparancsnokságnak, hogy az ellenség utóvédje Hidasnémetiig vonult vissza, s felderítésükre erős járőrt küldött ki. Csapatait Garadnán, illetve az ahhoz közeli Idrány és Felsőnovaj falvakban szállásolta el. Január 2-i jelentését már Hidasnémetiből küldte Mészárosnak. Előőrseit a félóránnyi járásra lévő Tornyosnémetiben állította fel, amelyekkel lovas cirkálókkal tartotta fenn az

17 OL H 2 OHB 1848:6029, 6782, HL 1848/49 51/135.

18 OL H 75 1848:12661, 12861, BONA Gábor 1987: életrajzi adatok, ÁCS Tibor 1979: 73. o.

19 OL H 2 OHB 1848:6553.

20 OL H 2 OHB 1849:82, KARSA Ferenc 1993: 66–70. o.

21 HL 1848/49 51/135.

összekötötést. Cirkálókat küldött ki Kassa irányába is. Érdemes idéznünk jelentésének utolsó bekezdését: „*A most Kassáról érkezett postakocsisnak beszédje szerint Schlik egy részt Béla felé – más részt Eperjesre küldött, a többivel pedig Kassán tanyázik.*” Másnap Szináig nyomult előre.²²

Dessewffy január 2-i tudósítása arról árulkodik, hogy Schlik időben felismerte Mészáros elképzeléseit, s intézkedett azok meghiúsításáról. Január 1-jén visszavonulásra kényszerítette Driska Szilárd százados szepesi és Rapaics Dániel őrnagy ungi különítményét, amelyeknek együttműködve Eperjest kellett volna elfoglalniuk. Január 2-án meghiúsította Wladislaw Tchorzniczki alezredes zempléni különítményének kísérletét is a Kassától keletre fekvő Dargói-hágó elfoglalására. Így Schlik felkészülten várta a magyar főerők támadását.²³

Mészáros az elterelő hadműveletek kudarca után sem mondott le a Kassa elleni támadásról. A január 4-i kassai ütközetben azonban a magyar csapatok vereséget szenvedtek. A csatátér balszárnyán visszavetették a támadást megkezdő Perczel Sándor őrnagy vezette különítményt. Hasonló sorsra jutott a Pulszky ezredes vezette centrum támadása is. Elakadt a jobbszárnyon a Dessewffy-dandár támadása is, mivel azt nem támogatta a szélső jobbszárnyon előrenyomuló Teodor Rembowski őrnagy vezette különítmény. A legkritikusabb helyzet a centrumban következett be. Schlik jól működő tüzérsége zavarba hozta az ágyútűzhöz nem szokott hevesi lovas nemzetőröket és a Lehel-huszárokat, akik gyors futásban kerestek menedéket, magukkal rántva a többi ingadozó alakulatot is. Legtovább a Dessewffy-dandár alakulatai tartották meg állásukat. Dessewffy a 26. hz-val megállította a vele szemben kibontakozó császáriak támadását, a Coburg-huszárokkal pedig visszaűzött két túlságosan előrevont ellenséges ágyút. Látván a centrum felbomlását, s az ágyúk elakadását, támadásra szánta el magát. Ezzel magára akarta vonni az ellenség erőinek a zömét, hogy lehetővé tegye az elakadt ágyúk megmentését, s a felbomlott alakulatok rendezését. Előrenyomulásra adott parancsot a 42., s a centrum még egyetlen csatátérén lévő alakulatának, a 20. hznak, amelyet rendelkezése alá vont. A 42. hz támadását azonban a császáriak visszavetették a tartalékban álló hevesi lovas nemzetőrökre, amelyekkel összekeveredve azok is rendetlen futásban kerestek menedéket. Mészáros látva a reménytelen helyzetet, visszavonulásra adott parancsot Dessewffy még csatátérén álló alakulatainak. Rájuk hárult a megfutamodott hadtest visszavonulásának a fedezése. Ebben különösen kitüntette magát a 26. hz, amely az ellenséges lovasság több rohamát is visszaverte. A zászlóalj visszavonulását személyesen Dessewffy irányította.²⁴

A kassai vereség a felbomláshoz közeli állapotba sodorta a nagy energiával megszervezett magyar hadtestet. A mozgósított nemzetőrség nagyobb része hazáig szaladt, személyükre nézve befejezve a szabadságharcot. A honvédszászlóaljok fogyatkozásai elsősorban szintén a megfutamodás során bekövetkezett szétszéledésből eredt. Mészáros január 13-i búcsúparancsában is kitért a kassai vereségre: „...*mióta a világ áll, oly csúful egy sereg sem futott meg, és pedig anélkül, hogy vagy sok ellenséget látott, vagy vele ütközött volna.*”²⁵ Az alakulatok létszáráról Mészáros január 14-én a következőket jelentette: „*Az elébb ott létező 6 zászlóalj közül úgy mint 17., 20., 26., 42., 43., 52. (Bocskai-zászlóalj – H. J.), az elsőből most már csak 50, a 20-ból még majd a fele, szinte a 43. és 52-ből hibáz, a 42-ből egyharmad*

22 HL 1848/49 7/38, 8/44, 8/122, 8/178.

23 HL 1848/49 8/43, 8/362, OL H 2 OHB 1849:93.

24 OL H 2 OHB 1849:93, 186, 555, 577, 609, HL 1848/49 8/501, KARSA Ferenc 1993: 70–75. o., HAJAGOS József 1996: 136–137. o.

25 OL H 2 OHB 1849:630.

rész, a 26-ból egy század hiányzik, számban ki nem bírom tenni, mivel minden fenyegetésem dacára a valódi létszámok csak eljöttöm végpercébe küldték be, mit azonban most körülbelül közel kétezer emberre lehet tenni, melynek száma azonban még minden nap kisebbedik. A lovasságból mindössze valami 60 – 80-an hibáznak.” A hadtest 25 ágyújából 10 veszett oda. problémát okozott az is, hogy a megfutamodó alakulatok nehezen előteremtett felszerelésük jelentős részét is elhántták menekülés közben.²⁶

Schlik kassai győzelme után nem nyomult a magyarok után, s ez lehetővé tette, hogy a nagy veszteségeket szenvedett felső-tiszai hadtestet újjászervezzék. Szemere Bertalan kormánybiztos mellett ebben nagy szerepet játszott Klapka György ezredes, aki Mészáros január 13-án váltotta fel a hadtest parancsnokságában. A parancsnokváltás érdekessége, hogy Mészáros lehetséges utódaként Répásky Mihály, Damjanich János és Klapka György mellett felmerült Dessewffy Arisztid személye is. A Debrecenben tartózkodó Irányi Dániel Kossuth azon kérdésére, hogy: „*Akad-e ebben a seregben valaki tiszt, akire rábízhatnók a parancsnokságot?*” – azt válaszolta – „*Én csupán Dessewffyben bízom, s még ő is csak lovassági tisztnek kiváló.*”²⁷

Mészáros még parancsnoksága alatt a hadtest maradványait Tokaj és Miskolc környékén csoportosította, mivel: „*Ezen két állás... azon előnnyel bír, hogy ha Kassáról Miskolcot megtámadni szándékoznák a tokaji oldal a hátába jöhetne midőn a miskolci homlokban jöhetne eleibe. Ha pedig Kassáról a tokaji állást akarnók megtámadni, úgy kevés erővel ellen állani és a lovassággal megkeríteni lehetne.*”²⁸ A 2000 főt meghaladó gyalogosból, 300 lovasból és néhány ágyúból álló miskolci dandár parancsnokságával Mészáros Dessewffyt bízta meg. A dandárba tartozott a 20. hz (2 század), a 26. hz, a 42. hz (4 század), 1 század lengyel légió, a borsodi önkéntes zászlóalj (4 század), 1–1 század Coburg- és Hunyadi-huszár, 2 század hevesi lovas nemzetőr, valamint 4 hatfontos ágyú. Január 12-én alárendeltségébe került a Szepességből Sajószentpéterre érkezett 19. hz (700 fő) és 4 hatfontos ágyú. Január 14-én a Görgei táborából érkező két század abaúji önkéntes nemzetőr is alárendeltségébe került. A következő két nap további 2 kétfontos, valamint 2 hatfontos ágyú érkezett Miskolcra Gömör vármegyéből újoncok kíséretében. A lengyeleket időközben átadta a Jerzy Bulharyn ezredes parancsnoksága alatt szerveződő lengyel légió állományába. Bulharyn egyben dandárparancsnoki beosztást is kapott a hadtestben az állásáról lemondó Pulszky Sándor ezredes helyett.²⁹

Dessewffyre, mint dandárparancsnokra sokrétű feladat hárult. A kassai vereség során demoralizálódott alakulatokban helyre kellett állítani a fegyelmet. Erre január 17-én Klapka külön parancsban hívta szólította fel a dandárparancsnokokat: „*Sajnosan kénteleníteném a hozzám érkezett panaszokból értesülni, hogy a zászlóalj legénység állomási helyein megfigyelve minden katonai fegyelemtől, és szabályokról, s főként azon tudatról, hogy ők honvédek...maguk követik el a lakosokon a legnagyobb erőszakot, garázdaságokat...minélfogva nem csodálom ha magunk népei a magyar sereg iránt bizalmukat napról napra veszítik...Ezeknek következtében a legszigorúbb felelősség terhe alatt meghagyom a dandár parancsnokságnak, hogy minden dandárjához tartozó osztályoknak tudtára adja: hogy ha jövődöben a legénység garázdálkodása, fegyelmetlensége, s erőszakoskodása iránt a*

26 OL H 2 OHB 1849:630, 93, 395, HAJAGOS József 1994: 67–68. o.

27 HAJAGOS József 1994: 66. o., IRÁNYI – CHASSIN 1989: II. k. 147. o.

28 OL H 2 OHB 1849: 630.

29 OL H 2 OHB 1849: 630, HL 1848/49 8/621, 9/104, 9/209, 9/285, 9/286, 50/164, OL H 147 13. d. 61., 73., 127., 444. f.

legkisebb panasz érkezik hozzám: az ilyen bűnös a hadi törvények értelmében szigorúan fog lakolni, az illető parancsnok pedig felelőség alá fog vonatni.”³⁰ A rendeletre is reagálva január 17-én Dessewffy azt jelentette Klapkának, hogy: „Egy közvitézt ki lopással vádatoltott, s kiről bebizonyult, hogy ezt elkövette 50 botütéssel fenyítettem meg, egy altisztet pedig tiszt-ségéről letettem. Kiadtam a rendeletet, hogy ezentúl a rend és fegyelem feltartása a tisztek legfőbb kötelessége legyen.”³¹

Az elharapódzott fegyelmezetlenséghez több tényező is hozzájárult. Ezek közé tartozott a kritikán aluli élelmezés. Ez már december óta folyamatos problémája volt a hadtestnek. A napokig élelem nélkül lévő csapatok több esetben egyéni és csoportos beszerzési akciókkal segítettek magukon. Dessewffy többször szóvá tette dandárjának rossz élelmezését. Január 2-án Garadnáról azt írta Mészárosnak: „Itt semmi nemű élelmi szerek iránt rendelkezés nem történt, e tekintetben még ily rossz helyzetben sehol sem voltunk, a megyei tisztviselők mind megszöktek, – de mindamellett hogy semmi intézkedések nem történtek, a parancsnokságom alatt lévő seregről gondoskodni fogok és semmiben sem fogom hagyni nélkülözni.” Erőfeszítései ellenére azonban a későbbiekben sem javultak dandárjának élelmezési viszonyai. Érdemes teljes terjedelemben idézni egy későbbi, február 16-i jelentését, amelyet a hadsereg főparancsnokságához írt: „Ezennel a tisztelt Főparancsnokságnak bejelentem, hogy az élelmezés minden kiadott rendeletek dacára rendetlenül folyik, – a hús melyet a többi dandárok többnyire ingyen kapták, – dandáromhoz tartozók által kivéven két esetet mindeddig készpénzzel fizettetett, sőt ritkán kapott is, – széna, zab többnyire későn érkezik, – a biztosok hanyagsága mindezen rendetlenségek oka – így például a hús rendes kiszolgáltatására rendelt biztos csak ma déltájban jött ide tudakozódni, vajon van e hús vagy nincs? ha addig a méz-száros nem vágott volna miből főzött volna a katonaság, – szalonná a katonaság már vagy 7 napja nem kapott, – kérném magamat mindenkor jó előre tudósíttatni mikor járul a katonaságnak ingyen hús, bor, szalonna, – és a biztosoknak keményen meghagyatni, hogy ily hanyagságokat el ne kövessenek. – Farkassányi főtábori élelmezési biztos úr által rendelt albiztosok[nak] kötelességük volna mindennap nálam jelentkezni, s még mindeddig nagyon ritkán kerültek szemem elé.”³²

A katonai fegyelem megbomlásához hozzájárult az is, hogy több alakulat nem rendelkezett parancsnokkal. Dessewffy dandárjánál ez igaz volt a 19. és a 26. hz-ra, a borsodi önkéntes nemzetőr zászlóaljra, illetve a tüzérségre. Ez problémát legkevésbé a 26. hz-nál okozott, mert a rangidős százados, Beöthy György kemény kézzel, nagy hozzáértéssel látta el a parancsnokságot. A zászlóalj parancsnoka, András János őrnagy a szikszói ütközet után jelentett „betegséget”, s nem is tért vissza többet alakulatához. Beöthyt Dessewffy többszöri ajánlatára azonban csak március 1-jén léptették elő őrnaggyá. A rátermett parancsnok hiánya nagyobb problémát jelentett a 19. hz-nál. Parancsnoka, Petróczy Károly őrnagy a budaméri ütközet napján, december 11-én köszönt le állásáról. Petróczy helyett a parancsnokságot ideiglenesen előbb Driska Szilárd százados, majd a sikertelen eperjesi támadás után Winkler Ferenc százados vette át. A zászlóaljról Dessewffy január 15-én azt jelentette, hogy: „...Winkler százados... a zászlóaljat a legnagyobb rendetlenségben vette által, s azt mindeddig – miután éjjel-nappal útbán volt – még rendbe nem szedhette.” A zászlóalj parancsnoka végül az addig a szepesi ágyúk vezényletét ideiglenesen ellátó Nyeregjártó János százados lett, akit rátermettebbnek ítélték Winklertől. Nyeregjártót január 18-án előléptették ör-

30 HL 1848/49 51/56.

31 OL H 147 13. d. 126. f.

32 HL 1848/49 8/122., 13/598.

naggyá. A közel 500 főből álló borsodi önkéntesek parancsnokságával Dessewffy Pongrácz Ferencet, a 20. hz századosát bízta meg. Sok problémát okozott a két századra leolvadt 20. hz is, amelynek parancsnoka, Bányafy Ferdinánd őrnagy mindig a legváltáságosabb pillanatban – pl. a január 4-i kassai ütközetben – vonta ki magát a szolgálat alól. Bányafy január közepén betegszabadságra távozott, helyette a két századot, míg azt össze nem vonták az 52. hz-val, Kőrmey Ferenc, majd Mecsery Ágoston százados vezényelte. A 4, majd 10 ágyúra bővült tüzérség parancsnokává Dessewffy a hadtestparancsnoksághoz írt jelentéseiben a lenygel Teofil Lapinski hadnagyot ajánlotta, akit január 16-án megerősítettek beosztásában.³³

Sok probléma jelentkezett a fegyverzet területén is. Zászlóaljai közül legtöbb hiánysággal a 19. hz rendelkezett. Miskolcon a hiányzó fegyvereket nem lehetett előteremteni, mivel a helyben találhatóakat már korábban felhasználták más alakulatok felszerelésére. A hiányt csak részben enyhítette a Gömör vármegyéből érkezett, s az abaúji önkénteseknél főlős számban található fegyver. Dessewffy január 17-én további 150 fegyvert kért a 19. hz számára a hadtestparancsnokságtól. Rendelkezett a Szepesből és Gömörből érkezett ágyúk felszereléséről és fogatokkal való ellátásáról is. Valamennyi alakulata hiányt szenvedett ruházatban, lábbeliben és egyéb felszerelési eszközökben. Dessewffy saját hatáskörében tábori műhelyt és több lőszeres szekeret készíttetett. Krónikus hiány mutatkozott a puskák és ágyúk lőszerellátásában is, amelyre rendre felhívta a hadtestparancsnokságot. Azonban ezen ez sem tudott segíteni, mert a fegyver- és lőszergyárak januári Tiszántúltra történő költöztetése, s újbóli üzembe helyezése több hetes késést eredményezett a lőszergyártásban.³⁴

Mint az eddig leírtak is mutatják, Dessewffy nagy aktivitást fejtett ki a különböző szervezési feladatokban. Tevékenységéről elismerően nyilatkozott Szemere Bertalan kormánybiztos is. Január 14-i Klapkának írt levelében úgy említi Dessewffyt, „*ki bátor, vállalkozó, nyugodt katona, és mint ilyen, a haza és ön becsületére érdemes.*” Hasonlóan jellemezte másnapi OHB-nak írt jelentésében is. Január 16-án a jövőbe vetett bizalom hangján nyilatkozott Szemere az OHB-nak: „*Klapka fővezér, Dessewffy és Bulharyn dandárvezér, – új emberek, új szerencsét hoznak.*” A felsorolt személyekbe vetett bizalmát Szemere megerősítette Görgeinek írt január 17-i levelében is: „*Jött Klapka, Bulharyn, marad Dessewffy; az első értelmes, bátor, a másik tapasztalt, a harmadik vállalkozó katona. Jobb jövődönék nézek elébe.*”³⁵

Klapka a hadtestparancsnokság átvétele után arra utasította dandárparancsnokait, hogy naponta két órát gyakorlatoztassák alakulataikat, hogy ezzel csökkentsék kiképzési hiányságaikat. Ennek az indokolt intézkedésnek a végrehajtása Dessewffy dandárjánál nehézségekbe ütközött. Január 15-én azt jelentette Klapkának, hogy: „*A szolgálat azon katonaságra, mely itt dandáromban maradt, igen nehézül, mert négy vonalat Arnót – Szikszó – Szentpéter – Pest felé mindenkor szemmel tartani, 10 ágyúhoz... a szükséges fedezetet adni, helyben a szolgálatot tenni és e katonasággal parancsolatja értelmében naponta két óráig gyakorolni, miután az egész dandár többnyire szolgálatban leend, nem igen lehetséges.*”³⁶

Az idézett jelentés érinti a Dessewffy-dandár feladatait. Miskolcraól figyelemmel kellett tartania Schlik csapatainak lehetséges előrenyomulási irányait. Folyamatosan híreket kellett szereznie a Pest környékén állomásozó császári főerők mozdulatairól, különösen a Miskolc

33 HL 1848/49 7/7, 8/621, 9/104, 9/209, 9/285, 9/286, 9/402, 50/164, OL H 147 13. d. 61., 73., 127., 256., 444. f., KÖZLÖNY 1849. január 20.

34 HL 1848/49 9/104, 9/125, 9/285, 9/286, 9/402, OL H 147 13. d. 73., 96., 112. f.

35 OL H 2 OHB 1849:500, 609, 770, OL P 295 Görgey cs. lt 37. cs. b/10/c

36 HL 1848/49 9/286.

és Tiszafüred irányába történő esetleges előrenyomulásokról. Ugyanakkor fenn kellett tartania az összeköttetést a szomszédos dandárokkal is. Csapatait a feladatoknak megfelelően helyezte el: a 19. honvédszázalókat Felsőzsolcán, fél század Hunyadi-huszárt Szikszón, amely megfigyelő órallomást létesített Forrón. Az abaúji önkéntesek Hejőcsabán állomásoztak, szemmel tartva a pesti és a tiszafüredi útvonalakat. A 26. honvédszázaló és a még szervező-dőben lévő borsodi önkéntesek az ágyúkkal együtt Miskolcon voltak elhelyezve. A Coburg-huszárok a Sajó-völgy szemmel tartására Szirmabesenyőn és Kelecsényben állomásoztak.³⁷

A fent említett feladatokat még Mészáros Lázár jelölte ki. Klapka elsődleges feladatának a Tisza vonalának a megtartását tekintette. Ezt írták elő számára az OHB-tól és a hadügyminisztérium tábornoki főnökétől, Vetter Antal tábornoktól vett utasítások. Klapka úgy ítélte meg, hogy nagyobb számú haderő Miskolcon való állomásoztatása kedvezőtlenül befolyásolja a fő célt, ezért elrendelte, hogy Dessewffy csapatai Tokajhoz közelebb vonuljanak. Dessewffynek január 14-én előbb a 20. és a 42. honvédszázalókat, valamint fél század Hunyadi-huszárt kellett kiindítania Megyaszó felé. Január 16-án Miskolcot feladva Szikszón kellett összpontosulnia. Miskolc feladását azonban ellenezte Szemere Bertalan kormánybiztos felszerelési és politikai okokra hivatkozva, s megtiltotta Dessewffynek a parancs végrehajtását. Dessewffy ennek ellenére tartotta magát Klapka utasításához és január 17-re kiürítette Miskolcot. Ezt tette azért is, mert kémeitől értesült Schlik előrenyomulási szándékáról.³⁸

Dessewffy január 15-én a következőkben határozta meg legközelebbi feladatait Klapkához írt jelentésében: „*Céлом a dandáromat, miután sok ágyúm vagyon, összehúzni, és magamat úgy mozgóvá tenni, hogy ha netalán észrevenném, hogy az ellenség gyengébb, azt visszaverjem, ha pedig egész erejével jönne, a fő táborral a főparancsnokság által kijelölt módon egyesülni.*” Hasonló tartalmú jelentést írt aznap az OHB-hoz Szemere is: „*Dessewffy egy bátor, vállalkozó katona, talán az egyetlen katona, elhatározta velem, Szikszón azt megtámadni (az ellenséget – H. J.), ha nem egész erővel jön.*”³⁹

Dessewffy kémei az ellenség előrenyomulásával kapcsolatban nem tévedtek. A rendelkezésre álló erőkkel Schlik támadásra szánta el magát, hogy a magyarok ellenállásától függően kierőszakolja a tokaji átkelőt, vagy csak Klapka erőinek lekötésével biztosítsa a Windisch-Grätz által erősítésül küldött Schulzig-hadosztállal való egyesülést.

Dessewffy január 16-án jelentette a hadtestparancsnokságnak, hogy: „*Az ellenség gyanús mozdulatai miatt szükségesnek láttam ma dandárommal Szikszóig előrenyomulni és ott a környéken magamat elhelyezni..., még pedig azért pontosítottam az erőmet itt Szikszón össze, mert az ellenség messzire erős cirkáló csapatokat küldvén ki, nem akartam erőmet szétosztani... A Forrón előőrson volt Hunyadi huszárok közül négyet ügyetlenségük miatt az ellenséges cirkálók elfogtak, – ez eset hallatára tüstént erős huszár csapat cirkálatra indult ki, azonban ez visszatérvén jelenté, hogy Forrón túlig haladván semmi ellenséget észre nem vettek. – Különben kémeim jelentése szerint az ellenség Hidas Németiben, Gönczön és Göncz Ruszán vagyon és úgy látszik mintha szándéka volna előrenyomulni, azonban én minden mozdulatát figyelemmel követve ezekről tudósítást szerezni, és további mozdulataimat ezekhez alkalmazni fogom...minden elővigyázattal vagyok, hogy valamiképp készületlenül az ellenség ne találjon.*” Másnap január 17-én azt jelentette, hogy: „*A Főtáborral egyvonalban maradni célszerűnek látván ma Szikszón maradtam, – cirkálóim Forrón túl járnak,*

37 HL 1848/49 9/286.

38 HL 1848/49 9/189, 286, 402, OL H 147 13. d. 73., 112., HAJAGOS József 1994: 66–67. o.

39 HL 1848/49 9/285, OL H 2 OHB 1849:500.

mindeddig semmi mozgalomról az ellenség részéről jelentést nem tettek, – holnap azonban, hogy ha addig más rendeletet nem veszek, elő fogok dandárommal nyomulni.”⁴⁰

Január 18-án Dessewffy dandárjának zömével Novajig nyomult és előőrseit Forróig toltta előre. A túlerővel mutatkozó császáriak elől azonban jobbnak látta visszavonulni Szikszóig. Január 19-én itt kapta kézhez Klapka utasítását, hogy Szerencsen keresztül egyesüljön a hadtest Tokaj környékén állomásozó csapataival. Dandárja azonban nem indulhatott el azonnal, mert a nagy távolságra járőröző előcsapatok bevonása több órát igényelt. A kijelölt útvonalon Dessewffy nem tartotta kivitelezhetőnek az egyesülést. Az okokról december 20-án Hernádnémetiből tájékoztatta a hadtest parancsnokságát: „...a parancsban meghagyott útvonalat annál inkább véltem tanácsosnak nem követni, mert a főtáborból 7-8 mérföldnyire az összeköttetést fenntartani nem lehetvén, s az ellenség a mieinket Tállyáról visszavervén, – azon az útvonalon visszahúzódva könnyen dandárommal a főerőtől elmentszhetett volna. – Azért tanácsosabbnak tartottam Hernádnémeti felé Lucnak vonulni, s ott a Tiszán átkelvén további utamat Tokaj felé veendem minden esetre, bővebb parancsait elvárva.” Dessewffy megváltoztatott útirányáról január 20-án tájékoztatta a hadtestparancsnokságot a 20. és 42. honvédszászlóaljakkal Mezőzomboron állomásozó Gedeon László őrnagy is. Tállyáról egyébként a magyar csapatok csak január 20-án vonultak vissza.⁴¹

Dessewffy még január 20-án Tiszadobról küldött újabb jelentést a hadtestparancsnokságnak dandárja helyzetéről és másnapi menetcéljáról: „...egy részét Luc helységben elszállásoltam, más részét a 10 ágyúkkal együtt szerencsésen a befagyott Tiszán áthoztam és itt elhelyeztem. – A katonaság az erős éjszakai marsolás, – úgy a ma tett kettőzötetett indulás miatt úgy ki van fáradva, hogy holnap csak 9 óra tájban indulhatok ki, s csak egy állomást Lökig fogok tehetni, – ha csak más parancsolatját nem veszem.” Schlik Tokaj felé történő előrenyomulásáról értesülő Klapka január 21-én arra utasította Dessewffyt, hogy másnap virradóra érjen Tokajba. Az utasítást Tiszalökön kapta kézhez. A fáradságtól kimerült csapatai azonban az előírtnál későbbben érkeztek meg, s így a január 22-i tarcali és bodrogkeresztúri ütközetben gyalogsága csak a harcok végső fázisában jelent meg. Lovasságával és tüzérével azonban még időben be tudott avatkozni a küzdelembe Tarcal környékén.⁴²

Klapka január 23-án a Dessewffy-dandárt a Bodrog mentén előrenyomuló Herzmanowsky-különítmény oldalba támadására rendelte. A kezdeti sikerek után a Bodrogkeresztúrnál több oldalról megtámadott császári különítmény kénytelen volt visszavonulni Mádra, ahol Schlik főerői tartózkodtak. Az összecsapásban a Dessewffy-dandár jelentéktelen veszteségeket szenvedett.⁴³

Klapka a január 22-i és 23-i ütközetek kapcsán dicsérőleg nyilatkozott Dessewffyról. Január 22-i jelentése tartalmazza: „Különösen kiemelendő a lengyel csapat, 34. zászlóalj, a Császár, Coburg s Lehel huszárok, s név szerint Bulharyn ezredes, Dessewffy alezredes, Tchornicki alezredes és Idzikowski őrnagy.” Január 23-án a következőket jelentette az OHB-nak: „Különösen kitűntek Sulcz őrnagy..., Benkő 21-dik zászlóaljbeli százados..., továbbá Dessewffy alezredes, Szél százados, Czappan főhadnagy, Litsmann Császár-huszárszázados, Csomortányi Lehel-huszárszázados, Kopcsó nemzetőr százados, de kitűnőleg a hevesi nemzetőrök őrnagya gróf Wartensleben.”⁴⁴

40 HL 1848/49 9/285, OL H 147 13. d. 126. f.

41 OL H 147 13. d. 130., 159., 178., 215., HL 1848/49 10/174.

42 HL 1848/49 10/175., 231., OL H 2 920, 922, 999, OL H 147 13. d. 221, 209. KÖZLÖNY 1849. január 25., január 26.

43 OL H 147 13. d. 221., 209., OL H 2 OHB 1849:958, 998, 999.

44 OL H 2 OHB 1849:999, KÖZLÖNY 1849. január 26.

Schlik csapatai január 24-én Mádról visszavonultak Abaújszántóra, melyet tapasztalva Klapka elhatározta üldözésüket. Elővédül az előző napi ütközetekben kevésbé igénybevett Dessewffy-dandárt rendelte ki. A megkezdett előrenyomulást azonban a következő nap félbe kellett szakítani, mert hírek érkeztek arról, hogy a Schlik támogatására küldött Sulczig-hadosztály Miskolcra érkezett és elterjedt az a később tévesnek bizonyult hír is, hogy Tiszafürednél jelentős császári erők készülnek átkelni a Tiszántúlra.

Az erősítést magához vonó Schlik január 31-én ismét előrenyomult, hogy elfoglalja a tokaji átkelőt. Klapka a január 27-én Tarcalon tartott haditanács határozata értelmében a Tisza bal partján védőállást foglalva hiúsította meg a császáriak átkelését. A jórészt csak kölcsönös ágyúzásra korlátozódott ütközetben a Dessewffy-dandár a tartalékot képezte.⁴⁵

Még a tokaji ütközetet megelőzően, január 29-én a felső-tiszai hadtest a Tisza mentén található magyar seregek főparancsnokául kinevezett Gr. Henryk Dembiński altábornagy alárendeltségébe került. Az új főparancsnok megkésve, február 4-én érkezett a hadtest rakamazi főhadiszállására, az általa hozott segédcsapatokat, a Kazinczy-hadosztályt Tiszalökön hátrahagyva. Klapka és Dembiński a további hadműveletek kérdésében ellentétbe kerültek egymással. Klapka Schlik február 5-i visszahúzódását helyesen úgy értelmezte, hogy a Felvidéken visszavonuló Görgői a császáriak hátát fenyegetve hadműveleti közelségbe ért. Klapka Görgői támogatása céljából az összes rendelkezésre álló erővel üldözni kívánta Schliket, Dembiński azonban Miskolcra rendelte csapatait. Személyeskedésig menő vitájukban Klapkának február 6-án csak annyit sikerült elérnie, hogy csapatainak alig 1/3-val, a Bulharyn-hadosztállyal, előrenyomulhatott Schlik után.⁴⁶

Február 5-én a felső-tiszai hadtest új hadrendi beosztást kapott. A Dembiński által hozott erősítésekkel a hadtest létszáma 11.869 gyalogosra, 1429 lovasra és 41 lövegre szaporodott. Ezt három hadosztályra osztották fel, amelyeknek parancsnokai Jerzy Bulharyn ezredes, Máriássy János alezredes (később Sulcz Félix őrnagy) és Kazinczy Lajos alezredes (később Máriássy János alezredes) lettek. Mindegyik hadosztály két dandárra tagolódott. Dessewffy a Bulharyn-hadosztály egyik dandárjának lett a parancsnoka. A dandár a következő alakulatokból állt: a 26. honvédszázalój, 2 század lengyel légió, 2 század abaúji önkéntes, 50 fős sárosi és abaúji gerilla csapat, 1–1 század a 8. Coburg- és az 1. Császár-huszárezredből, fél század a 3. Ferdinánd-huszárezredből és a 4. hatfontos gyalogútegéből. Összesen 1354 gyalogos, 254 huszár és 6 löveg. A Bulharyn-hadosztály másik dandárjának Gedeon László őrnagy volt a parancsnoka. (A február 5-e utánról ismertek más hadrendi beosztások is, amelyek eltérnek tőle. Más az alakulatok dandárokba való beosztása. Egy dátum nélküli februári hadrendben a Dessewffy-dandárból hiányoznak a lengyelek és a Ferdinánd-huszárok, viszont 2 század Császár-huszár, valamint 3 hatfontos és 3 háromfontos ágyú szerepel benne. A dandár létszáma: 1254 gyalogos, 311 huszár, 116 tüzér. Ebben a hadrendben Bulharyn is dandárparancsnok. Egy február 10-i hadrendben a Bulharyn-hadosztály a Dessewffy-, a Zákó- és a Gedeon-dandárok közül áll. Ebben szerepelnek a lengyelek, valamint a 2 század Császár- és az 1 század Coburg- mellett 1 század Lehel-huszár is. Létszáma: 1550 gyalogos, 450 huszár és 6 ágyú.) Noha a hadrendi beosztásokban dandárparancsnokként szerepel, gyakran Dessewffyt emlegették a hadosztály parancsnokaként. Február végén úgy tűnik, valóban ő látta el a hadosztályparancsnoki feladatokat.⁴⁷ Klapka Dessewffyt február 2-án ezredessé történő

45 OL H 147 13. d. 254., 277., 282., 289., 309., HL 1848/49 11/536., HAJAGOS József 1994: 71–72. o.

46 HAJAGOS József 1994: 71–72. o.

47 OL P 295 Görgyey cs. lt. 42. cs b/46 f., OL H 105 Farkassányi 5. d. 977. f., OL R 23 3. 8/c 18–19.

előléptetésre terjesztette fel a hadügyminisztériumnak. Ugyanakkor Sulcz Félix, Tadeusz Idzikowski és Zákó István őrnagyokat alezredesnek javasolta. Előléptetését azzal indokolta, hogy „*vitészségük, ügyességük, és különös jelenlétükkel, s a sereg lelkesítése által a győzelemre nagy befolyással voltak...*” A hadügyminisztérium az OHB jóváhagyása után február 14-én állította ki Dessewffy ezredesi oklevelét, rangjának február 1-től való számításával. A vele együtt felterjesztett tisztek közül csak az ő előléptetését hagyták jóvá.⁴⁸

Klapka és Dembiński vitája miatt a Bulharyn-hadosztály csak jelentős késéssel indulhatott a Kassa felé visszavonuló Schlik csapatai után. Február 8-án azonban így is beérték a császáriak Hidasnémetinél álló utóvédjét, a 3 zászlóaljából, két és fél lovas századból, valamint 14 ágyúból álló Fiedler-dandárt. A Hernád hídját, bár a császáriak felgyújtották, a lengyel légió és az abaúji önkéntesek rohammal elfoglalták. A teljes leégéstől a hidat megmentették, miután a Hernád jegén léket vágtak, s az ellenség sűrű puskatüze ellenére eloltották. Az eloltott hídon a hadosztály többi alakulatai a 26. hz-val az élen átrohantak, hogy szuronyrohammal vegyék be a falut. A rohamot a császáriak nem várták be, hanem visszavonultak Kassa felé. A huszár járőrök Szináig cirkáltak az ellenséget követve.⁴⁹

A hadosztálynál tartózkodó Klapka Hidasnémetin értesült arról, hogy Görgői csapatai áttörtek a Branyiszko-hágón és megindultak Kassa felé. Itt kapta kézhez Dembiński értesítését is, hogy a hadtest másik két hadosztályának a jelentős részét támogatására küldi. Február 9-én a Bulharyn-hadosztállyal Klapka előrenyomult Szináig. De sem Görgői, sem hadtestének erősítésül ígért alakulatai nem érkeztek meg, így tétlenül kellett végignéznie, hogy a remélt bekerítésből Schlik nyugat felé elvonulva kivonja csapatait. Schlik utóvédjét követve február 10-én hadosztályával Enyickéig nyomult előre. Ugyanakkor a Coburg-huszárok bevonultak Kassára. A Kassán található Görgői és Klapka elhatározták Schlik erőteljes üldözését, amely jórészt a felső-tiszai hadtest beérkező alakulataira hárult volna, élükön a Bulharyn-hadosztállyal. Dembiński azonban keresztülhúzta a hadtestparancsnokok szándékát, mivel Klapka alakulatait visszarendelte a Sajó-völgybe, ahol Tornaljánál február 14-én a Kazinczy- és a Máriássy-hadosztályokkal eredmény nélkül próbálta újtát állni Schliknek.

Dembiński Schlik elszalasztását a két hadtestparancsnokra, különösen Klapkára igyekezett áthárítani. Vezetői képességeiket kétségbe vonta Kossuthnak írt jelentéseiben. Február 11-én a következőket jelentette: „*a legkisebb sikert is győzelemnek jelentik és ez olyan gondolatokat ébreszt a vezetőkben, hogy ők már nagy hadvezérek és ebből kiindulva, mihelyt osztályaikkal távol vannak, olyan mozdulatokat engednek meg maguknak, melyek minden számítást megzavarnak és ügyünket nagyon is kellemetlen helyzetbe hozzák.*” A Kossuth által felelősségre vont Klapka önértzetesen utasította vissza az őt ért vádakat: „*...méltóztassék engem ezentúl mint egy függő hadtestület parancsnokát tekinteni, nem pedig oly hadimunkálat nem sikerültét nékem tulajdonítani, melynek készítésében részt nem vettem, de még iránta meg nem is kérdeztem.*”⁵⁰

Dembiński kudarca, alaptalan vádaskodása, haditervének eltitkolása, rosszul szervezett törzsének hibás intézkedései, a kritikán aluli élelmezés, s azon szokása, hogy a hadosztályok felett a hadtestparancsnokok kikerülésével intézkedett, elmérgesítette a fővezér és a hadtestparancsnokai viszonyát. A Klapkát ért sérelmek nem maradtak hatástalanok környezetére, beosztottjaira, így Dessewffy Arisztidra sem. Klapka a Tokaj környéki ütközetekben helyreállította a felső-tiszai hadtest önbizalmát, amivel kivívta beosztottjainak tiszteletét.

48 HL 1848/49 11/420, 422.

49 HL 1848/49 12/507, 14/44.

50 STEIER Lajos é.n.: 69–70. o., HAJAGOS József 1994: 72–73. o.

Schlik üldözése közben kölcsönös bizalom alakult ki Dessewffy és a tőle közel 20 évvel fiatalabb Klapka között. A tevékeny és vállalkozó szellemű Dessewffyre kiábrándítólag hatottak Dembiński kapkodó intézkedései, amelyeknek gyakran sem célját, sem értelmét nem látták. A nyiladozó ellenszenvet tovább erősítették február hátralévő eseményei, valamint a Dessewffy hatáskörén túllépő élelmezési és felszerelési problémák, amelyek megoldásában a fővezér törzse erélytelenül járt el.

Az élelmezés visszásságaira Dessewffy a már korábban idézett február 16-i levélben hívta fel Klapka figyelmét, meglehetősen indulatos hangnemben. Hasonló hangnemben íródott február 20-i jelentése is: „...a hús felől gondoskodó biztos megbocsáthatatlan hanyagsága miatt a legénység minden hús nélkül szűkölködik; s erővel kénytelenültem a marhákat vásárolni, holott pénzem sincsen; ezért kérem a biztost még az éjjel kiküldetni; s velem tudatni vajon pénzért vagy ingyen kapja a legénység a húst.”⁵¹

A lábbelik elhasználódását jól tükrözi a 26. honvédszászlóalj parancsnokának, Beöthy századosnak Dessewffyhez intézett január 26-i jelentése: „A mostani rossz utak, s a zászlóaljnak tett nagy útjai a legénység lábbelijét annyira megrongálták, hogy kevés napok múlva a zászlóalji legénység nagy része meztláb lesz kénytelen járni. Ugyanazért alázatosan kérem a Dandárparancsnokságot, méltóztassék zászlóaljam részére 500 bakancsnak kiadását kegyesen eszközölni.” A hiányok pótlásának a lassúságát jelzi, hogy Beöthy százados február 19-én is azt jelentette Dessewffynek, hogy zászlóaljának 240 bakancsra és 120 nadrágra van szüksége.⁵²

Tevékenysége a februári és a márciusi ellentámadási kísérletekben

A fővezér és alparancsnokainak viszonya akkor romlott meg, amikor a nehezen egyesített magyar csapatok megkezdték a Pest elleni támadáshoz való felvonulásukat. A Miskolc–pesti útvonalon Klapka hadteste indult meg először, élén a Bulharyn-hadosztállyal. Dembiński terve az volt, hogy a Közép-Tiszához felvonuló délvidéki csapatok Szolnok elleni támadásával elvonja a miskolci irányról a császáriak figyelmét, s az így meggyengített ellenséges erőket legyőzve előrenyomul Pest felé. Tervéről azonban nem tájékoztatta beosztott hadtestparancsnokait, akiknek tájékoztatlansága Dembiński számára számos szándéka elleni cselekedetet eredményezett.

Február 17-én Dessewffy kémeitől arról értesült, hogy Kompolton egy 240 főből álló ellenséges vérteszotály állomásozik. A hír vétele után elhatározta, hogy másnap reggel huszáraival megtámadja őket. Klapka Dessewffy támadási elképzeléseit jóváhagyta. Február 18-án reggeli fél hatkor Dessewffy személyesen vezette a közel 3 századnyi huszár (3 szakasz Cuburg-, 5 szakasz Császár-, 3 szakasz Lehel-huszár) támadását a kompolti uradalmi kastélyban és a hozzá tartozó szérús kertben elhelyezett vértések ellen. Makláról írt február 20-i jelentésében a következőképpen számolt be Klapkának a rajtaütésről: „...a ház előtt öröket látván kiállítva, azokat tüstént levágattam, és az éppen akkor már felkantározva volt lovagnál lévő vasasokat minden oldalról megtámadtattam, a készülékben lévő és akkor már nyeregben ülő három szakaszra, – Uj Imre százados vezérlete alatt a Koburg huszárokkal támadást rendeltem, – ez alkalommal Uj Imre százados mind vitézsége, mind ügyessége által

51 HL 1848/49 14/227.

52 ÖL H 127 13. d. 343., 386., 475., HL 1848/49 14/152.

magát különösen kitüntette. – A támadás szerencsésen és eredményesen fejeztetett be, mert az ellenség minden oldalról megtámadva huszáraink vitézsége előtt megfutamodott, azonban ellentállott és több oldalról apróbb csatározások kerekedtek, ezek eredménye az ellenség részéről 36 mindenestől elfogott ló..., fogoly 30-on felül, ezek közt 17 sebesült és egy főorvos tiszt is, – 8 halott a csatatéren maradt. – Gyöngyösön biztos tudósítás szerint az osztály őrnagya Coudenhoven és két főtiszt, 21 közvitéz, – úgy szintén Kompolton egy főtiszt, egy közvitéz nehéz sebeik miatt tovább nem vitethettek. – Az osztálynál volt 11 főtiszt közül csak egy maradt seb nélkül.”⁵³

A kompolti diadal a magyar huszárok talán legkiválóbban szervezett és kivitelezett rajtaütése volt a szabadságharcban. Dessewffy méltán várta a siker elismerését, ez azonban nem következett be. Dembiński alparancsnokait engedetlenséggel vádolta meg Kossuthnál, Klapkát pedig február 23-án minden önálló hadmozdulattól eltiltotta. Klapka azonban a kompolti rajtaütés sikerén felbuzdulva a Pétervásárán elszigetelten álló Schlik csapatait akarta február 24-én hadosztályaival megtámadni. Dembiński letiltó parancsát azonban csak a Dessewffy-(Bulharyn-) és a Sulcz-hadosztályok kapták kézhez. Máriássy János alezredes hadosztályának kis különítményével végrehajtotta a támadást, jelentős zavart okozva a császáriaknak.

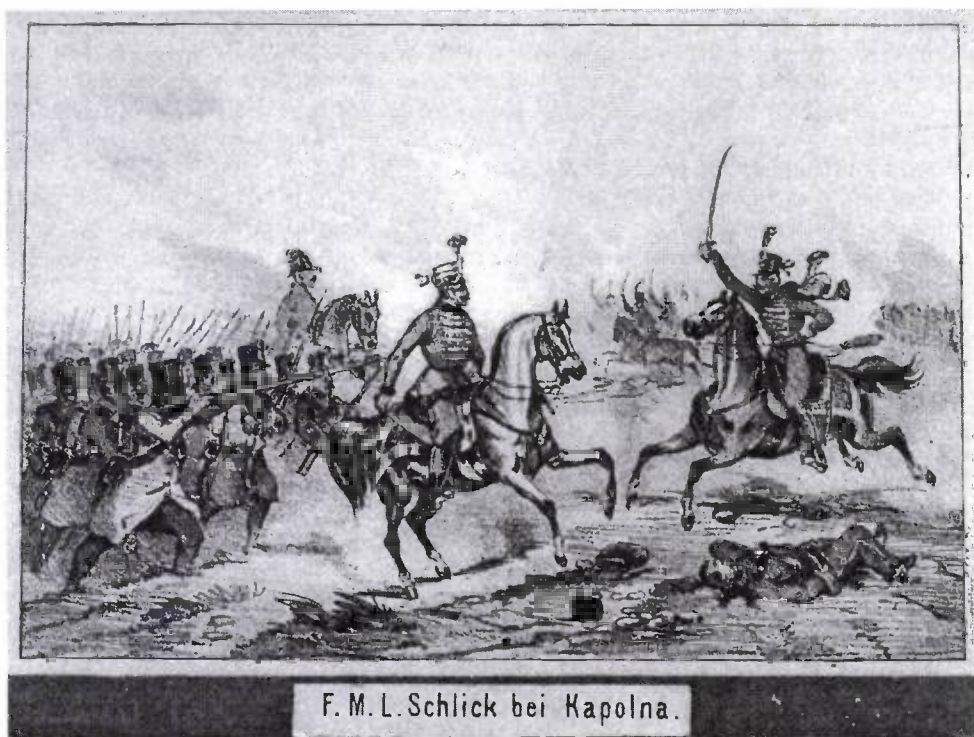
Dembiński azért reagált indulatosan Klapka hadtestének akcióira, mert abban haditervének idő előtti elárulását látta. Visszássá az teszi Dembiński neheztelését, hogy Klapkának, mint hadtestparancsnoknak nem voltak információi főparancsnoka terveiről. A Klapkával szembeni kifogások közvetve érintették Dessewffyt is, mert támogatta a támadási elképzeléseket.⁵⁴

Dembiński haditervében nem számolt kellőképpen az ellenfél mozdulataival. Windisch-Grätz – a Schlikkel való egyesülés érdekében – a magyarokkal közel egy időben kezdte meg előrenyomulását Gyöngyös felé. Schlik az egyesülést – Dembiński feltételezéseivel ellentétben – nem a Mátra nyugati vonulatainak megkerülésével, hanem a Tarna-völgyön keresztül kívánta végrehajtani. Február 25-én rávette Windisch-Grätzet, hogy nyomuljon előre a Tarnáig, melynek közelében már magyar csapatok tartózkodtak. Így a két fővezér intézkedései szándékuaktól függetlenül a két napos kápolnai ütközetet eredményezték február 26-án és 27-én.

A Tarna-vonal magyar részről történő megtartása elsősorban azon múltott, hogy sikerül-e megakadályozni Schlik csapatainak kitorkolását Verpelétnél. Verpelétet február 25-én a Dessewffy-(Bulharyn-) hadosztály szállta meg. A hadosztály 4.200 embere azonban kevés volt a síroki szoros megvédésére és a domoszlói út szemmel tartására. Ezért elsősorban Dembińskit és Klapkát terheli a felelősség. Előbbit azért, mert intézkedéseivel lehetetlenné tette a magyar főerők időbeni összpontosítását a Tarna mentén, az utóbbit pedig azért, mert nem kellően használta fel a rendelkezésre álló erőket. Klapka az ütközet második napjának délutánjáig a Dessewffy-(Bulharyn-)hadosztálynál tartózkodott, így a Verpelétnél zajló küzdelmet ő irányította, míg a vezényletet át nem vette tőle Görgei. Klapka lehetőségeihez képest február 26-án kevés erővel szállta meg a jól védhető síroki szorost, mindössze 4 század gyalogsággal, fél század huszárral és 4 ágyúval. A védelem helyett felderítést végző Idzikowski-különítménnyel szemben az esti órákban Schlik rövid harc után kierőszakolta az átkelést a szoroson. Idzikowski különítményével nem Verpelét, hanem Eger felé vonult vissza. Megkezdte visszavonulását Verpelétről Egerszalókra Klapka is, mivel tévesen arról értesült, hogy Kápolnát feladta a Máriássy-hadosztály. (Ugyanezen hírre visszavonult a

53 HL 1848/49 14/231.

54 KLAPKA György 1986: 100–103. o.

F. M. L. Schlick bei Kapolna.

A kápolnai csata, 1849. február 27.

Máriássy- és a Dessewffy-(Bulharyn-)hadosztály között elhelyezkedő Poeltenberg-hadosztály is, amely Görgei hadtestéhez tartozott.) A hír valótlanágáról értesülve Klapka visszavezette a Dessewffy-(Bulharyn-)hadosztályt eredeti állásába. Csak hajnalban ismerte fel, hogy Schlik nem Eger, hanem Verpelét irányába folytatja a támadást. Nem tudta visszacsatlakoztatni az Idzikowski-különítményt és az Egerszalókra rendelt Sulcz-hadosztályt is sokáig hagyta tétlenül vesztegelni.⁵⁵

Klapka hibái csak a felelősség súlya alól mentesítik Dessewffy-t. Az ellenségről való hírszerzés és a szomszédos hadosztályokkal való kapcsolattartás neki is feladata volt. Dessewffy egyébként a február 27-i csatánapon kivételes erélyről és bátorságról tett tanúbizonyságot. Schlik túlerejével szemben 10 órára a magyarok feladni kényszerültek Verpelétet. Ekkor azonban a Dessewffy- (Bulharyn-) hadosztály támogatására megjelent a Poeltenberg-hadosztály. Elsőnek érkező csapataival – a 14. hz-val és 2 század utász-, valamint a Dessewffyhez tartozó 34. hz-val rövid időre visszafoglalták a falut, de a császáriak újabb túlerejű támadásával szemben nem tudták megtartani. A faliból kiszoruló honvédek ellen Schlik támadásra küldte vérteseit. A vértések rohamát Dessewffy 5 századnyi huszársága (2–2 század Császár- és Lehel-, 1 század Coburg-husár) elszánt küzdelemben felfogta, de minden igyekezetük ellenére kénytelenek voltak visszavonulni. A lovassági küzdelmet azonban rögtön

55 HAJAGOS József 1994: 74–75. o.

felújították Poeltenberg megérkező huszárai (4 század a 4. Sándor-huszárezredből), akik oldalról támadták meg a vérteseket, s hátrálásra kényszerítették őket. Dessewffy ezalatt rendezte hadosztályának megbomlott zászlóaljait, s ismét szuronyrohamra vezette őket a falu ellen, együttműködve Poeltenberg 14. hz-ával. Verpelét visszavétele azonban nem sikerült, a császáriak ismét kiszorították őket. A visszavetett zászlóaljak megbomlott sorokban vonultak vissza a falutól keletre emelkedő magaslatra.

A parancsnokságot időközben átvevő Görgei Dessewffynek azt adta parancsba, hogy mindaddig tartsa a magaslatot, míg a magyar haderő centruma be nem fejezi visszavonulását Kápolnáról Kerecsendre. Dessewffy a magaslaton ismét rendbeszedte szétszéledt zászlóaljait. Azokra bátorítólag hatott, hogy jól irányzott ágyúlövésekkel elkergették a tőlük keletre feltűnő ellenséges lovasságot. Dessewffy ezek után a 34. és 43. hz-kat a magaslat északi részén kibontakozó Pergen-dandár ellen vezette, s egy darabig sikerrel tartotta fel őket. Miután azonban az ellenségnek sikerült tüzérséget is felvonnia a dombtetőre, meghátrálásra kényszerítették Dessewffy zászlóaljait, amelyek a magaslatról lehúzódtak a keletre elhelyezkedő völgybe. A teljesen demoralizálódott alakulatokat Dessewffy már nem tudta újból harcba vezetni, így egyedül tért vissza a magaslatra.

A magaslat déli emelkedőjén Görgei 4 tarackkal és két gyenge zászlóaljjal próbálta fel tartóztatni az ellenséget, hogy időt nyerjen a Poeltenberg-hadosztály visszavonulásához. Zászlóaljai azonban Görgeit is hamar cserbenhagyták, s így a tarackok is kénytelenek voltak visszavonulni. Az egyik tarack lemaradt a többitől, mert kilőtték vontató lovainak az egyikét. A közeledő ellenség elől a tüzérek hegynek felfelé tolva igyekeztek megmenteni a tarackot. Dessewffy a magaslatra visszatérve már csak ezt a kis csapatot találta, s maga is beállt a tarackot vonzó tüzérek közé, amelyet végül is sikerült megmenteni.⁵⁶

A két napos ütközetet a magyarok ugyan elvesztették, harci kedvük azonban töretlen maradt. Ezt bizonyítja a másnapi, február 28-i mezőkövesdi lovassági összecsapás, amely a magyar huszárok győzelmével zárult. Az alparancsnokok által harcalakzatba rendezett csapatokat Dembiński azonban nem a császáriak ellen, hanem előnytelen „pihenőszállásokba” rendelte, melyek túlságosan közel estek az ellenség állásaihoz. Klapka hadteste, köztük a Dessewffy-hadosztály, az ellenséghez legközelebb fekvő Egerfarmosra lett rendelve. Még a Sulcz-dandár beérkezése előtt március 1-jén több ellenséges dandár megtámadta az Egerfarmoson „pihenő” magyar csapatokat. Az előnytelen terep miatt a csapatait kibontakoztatni nem tudó Klapka, tartva az elvágatástól, visszavonult Poroszlóra. Az előző napi havazástól és esőzéstől felázott ingoványos úton ez megerőltető erőpróba volt, melynek sikerét csak az ellenséges üldözés elmaradása tette lehetővé.

Poroszlóra érve általánossá vált a felső-tiszai hadtest tisztjeinek elkeseredése Dembiński iránt. Megkérdőjelezték hadvezéri képességét, amelyet alátámasztottak a kápolnai ütközet előtti, alatti és utáni intézkedései. Nehezményezték goromba, sértő modorát is. A hangadó Klapka volt, de véleményét egyöntetűen osztották hadosztályparancsnokai is, akiket szintén komoly sérelmek értek Dembiński részéről. Dessewffyre, akivel Klapka leginkább összeforrt a februári harcok folyamán, a kompolti rajtaütés miatt neheztelt. Máriássy János alezredesre a pétervásári rajtaütés miatt, s neki tulajdonította azt is, hogy előrenyomulásával előidézte a kápolnai ütközetet. Sucz Félix őrnagy elsősorban helytelen intézkedései miatt neheztelt a fővezérre. Március 2-án Klapka azt közölte a csapataival szintén Poroszlóra érkező Görgeivel, hogy hadosztályparancsnokai tisztjeik nevében kinyilatkoztatták, miszerint

56 HL 1848/49 15/191, 15/230, 15/270, 16/103, Klapka György 1986: 201–209. o., GÖRGEY Artúr 1988: I. k. 371–384. o., GÖRGEY István 1885: I. k. 250–272. o., BORUS József 1975: 262–278. o.

parancsot csak akkor fogadnak el Dembińskitől, ha azt valamelyikük ellenjegyzí. A hadosztály-parancsnokok kijelentésüket megerősítették Görgei előtt is. Görgei kifogásaikkal egyetértett, de arra szólította fel őket, hogy míg a hadsereg be nem fejezi átvonulását a Tiszán, engedelmeskedjenek a fővezérnek. Dembiński és hadtestparancsnokainak viszonya a nap hátralévő részében tovább romlott, aminek következtében azok nyílt fellépésre határozták el magukat a fővezér ellen. Feltehetően Klapka javaslatára március 3-án a déli órákban – a szolgálatban lévők kivételével – törzsiszti gyűlést tartottak, amelyen részt vett Szemere Bertalan kormánybiztos is. Szemere megnyitójá után Görgei a Dessewffy-hadosztály nevében (!) kijelentette, hogy a hadsereg Dembińskinek sem tehetségében, sem jó szándékában nem bízik többé. Görgei beszéde után az összegyűlt tisztek egyhangúan kinyilvánították, „*hogy ők Dembiński fővezértől parancsot többé el nem fogadnak.*” Többen új fővezért kívántak választani. Szemere mérsékletre intő felhívása után végül azt határozták, hogy addig amíg Kossuth meg nem érkezik a táborba, Dembiński maradjon meg fővezérnek, de csak a hadtestparancsnokok bevonásával intézkedhet. Dembiński azonban nem volt hajlandó megosztani a fővezérséget, ezért Szemere felfüggesztette állásából és a fővezéret ideiglenesen Görgeire bízta.⁵⁷

A hadműveletek a fővezér leváltásának viharos körülményei között is folytatódtak. Március 5-én került sor a szolnoki ütközetre, amelyben a Gr. Vécsey Károly és Damjanich János tábornokok vezetésével a Délvidékről kivont magyar csapatok fényes győzelmet arattak a várost védő császáriak ellen. Vécsey Törökszentmiklós felől támadó csapatainak a támogatására rendelték Klapka hadtestét, amelynek csapatai március 3-án indultak el kijelölt helyükre. Előző nap a Dessewffy-hadosztály s Sulcz-dandárral együtt Tiszaszőlősen, míg a Máriaissy-hadosztály Tiszaörvényen állomásozott. Időközben változások következtek be a hadosztályok hadrendi beosztásában is, így Dessewffyhez került az eddig Sulcz alárendeltségébe tartozó 52. hz. A szolnoki ütközetben, annak záró szakaszában a Dessewffy-hadosztályból a 26. és az 52. hz vett részt. A többiek nem érkeztek meg időben és Dessewffy jelenlétéről sincsen adatunk.⁵⁸

A szolnoki győzelmet nem követte a magyar csapatok Pest felé történő előrenyomulása. Március 8-án a magyarok feladták a szolnoki oldalt, nehogy magukra vonják a császáriak főerejét. Dembiński haditerve ugyanis értelmét veszítette a főerők kápolnai vereségével, s a Tisza mögé történt visszavonulással. Új haditerv kidolgozása az új fővezérre, Vetter Antal altábornagyra hárult, aki március 13-án érkezett Törökszentmiklóstra. Ő a magyar főerők – I. (Klapka), II. (Aulich) és III. (Damjanich) hadtest – cibakházi átkelésével akarta megindítani a Pest elleni támadást, amelyet északról a Miskolc-pesti úton a VII. (Görgei) hadtest elterelő hadmozdulata egészített volna ki. A Tiszán átkelt főerők előrenyomulását március 18-án azonban Vetter beszüntette, mert tévesen arról értesült, hogy Cegléd és Kecskemét között túlerejű ellenség állomásozik. Vetter erőit visszavonta a Tisza mögé, s elhatározta csapatainak egyesítését az északon már előrenyomult Görgeivel. Az I. hadtest csapatai március 23-ig Cibakháza és Tiszaföldvár környékén állomásoztak, majd Törökszentmiklós, Kunhegyes, Kunmadaras útvonalon elindultak Tiszafüredre, ahová március 26-án érkeztek meg. Az új támadás megindítására azonban már Görgei ideiglenes fővezérsége alatt került sor, mivel Vetter március 28-én tartósan megbetegedett.

Március 25-ig az I. hadtest a III. együtt Damjanich parancsnoksága alá tartozott. Március folyamán többször megváltozott az I. hadtest hadrendi beosztása, több alakulat más dandárba lett beosztva. Alakulatok cseréjére került sor egyes hadtestek között is, pl. a 6. hz a III.-ból az I.-be, míg a 42. hz az I.-ből a III.-ba került. Március 25-én megváltozott

57 HAJAGOS József 1994: 75–77. o.

58 KARSA Ferenc 1993: 138–146. o.

Dessewffy beosztása is. Vetter megszüntette az I. és II. hadtestek hadosztályokra való felosztását, s létrehozott Máriássy János alezredes parancsnoksága alatt egy tartalék hadosztályt, illetve Nagysándor József ezredes parancsnoksága alatt a három hadtest lovasságából egy külön lovas hadosztályt. Dessewffy a lovashadosztály 1. dandárának a parancsnoka lett, amelybe a 8. Coburg-huszárezred 5 százada, a 14. Lehel-huszárezred 3 százada és egy hatfontos lovasüteg tartozott. Valójában ez egy ezrednyi erőnek felelt meg. Hasonló erejűek voltak a Pikéty Agoston és a Kászonyi József ezredesek által vezényelt dandárok is. Úgy tűnik azonban, hogy ez a lovashadosztály csak papíron létezett, annak ellenére, hogy március 26-án a Pikéty- és a Dessewffy- lovasdandárok is adtak ki menetparancsot. Az előbbi Poroszlóra, míg az utóbbit Kömlőre rendelték. Egy március végi, valószínűleg március 29-i elhelyezési terv az egész I. hadtestet (Driquet-, Dipold-, Sulcz-dandár, lovasdandár) Poroszlón tünteti fel. A lovas dandár az 1. Császár-huszárezred 8 és a 8. Coburg-huszárezred 5 századából állt. Tehát a Dessewffy külön lovasdandárába beosztott Coburg-huszárok az I. hadtest kötelékében szerepelnek. Dessewffy ennek az I. hadtestben szereplő lovas dandárnak látta el a parancsnokságát március végétől.⁵⁹

Győzelemről győzelemre

Március 30-án az I. hadtest dandárai Besenyőtelekre, Dormándra és Füzesabonyra, március 31-én Kálra, Kompoltra és Kápolnára vonultak. A lovasság helységenként szét volt osztva. Április 1-én az I. hadtest alakulatai Detket, Ugrát, Ludast és Kerecsendet érték el. Április 2-án Jászárokszállásra és Miskére, április 3-án pedig Jászberénybe vonultak. Itt felosztatták Máriássy János tartalékadosztályát, amelynek Zákó-dandára az I., míg Buttler-dandára a II. hadtestbe lett beosztva. Az I. hadtest ezzel a változtatással ismét két hadosztályra (Máriássy-, Kazinczy-) és egy lovas dandárra (Dessewffy-) lett felosztva.⁶⁰

A hadtest menetei az új haditervhez kapcsolódtak. Ennek értelmében a VII. hadtestnek Hatvannál – a főerő látszatát keltve – le kellett kötnie Windisch-Grätz haderejének zömét, míg az I., II. és III. hadtestek az oldalába és hátába kerülnek. A terv sikere egyrészt azon múlt, hogy a VII. hadtest meg tudja-e tévesztetni a császáriakat, másrészt pedig azon, hogy a megkerülő hadtesteknek sikerül-e rejtve maradniuk. Az első feltételnek az április 2-án kivívott hatvani győzelemmel megfelelt a VII. hadtest. A második feltételnél azonban problémák jelentkeztek. Az április 4-i tápióbicskei ütközet ugyanis felfedte a megkerülő magyar haderő nagyságát. A megkerülést végrehajtó magyar főerők élén az I. hadtest haladt. Április 4-én Klapka Nagykátán arról értesült, hogy az észak felé visszahúzódó Jelačić előző nap Tápióbicskén tartózkodott, de csapatai már elvonultak onnan a málhás szekerek egy részének kivételével. A hírből kiindulva az elővédet képező Dipold-dandár kellő elővigyázat nélkül hatolt be a faluba. Ott azonban nem prédára váró poggyászszekerek, hanem rejtett állásban lévő horvát határőrök sortüze fogadta őket. A falut a császáriak még nem ürítették ki teljesen, ott tartózkodott a Jelačić hátvédjét képező Rastic-dandár és a Sternberg-lovasdandár egyes alakulatai. A faluba behatolt két magyar zászlóalj, a 6. és az 52. ezred súlyos veszteségeket szenvedve hátrálni kényszerült. Az elővédet követő Bobich-dandár alakulatai nem tudtak időben harci alakzatba fejlődni, és a faluból kitámadó horvátok által meglepve ők is rendetlen menekülésben kerestek menedéket. A megfutamodásban magukkal rántották a

59 HL 1848/49 18/332, 18/438, 19/400.

60 HL 1848/48 19/136, 19/307, 20/85.

mögöttük jövő, felfejlődni szintén nem tudó Sulcz- és Zákó-dandárokat is. A válságos pillanatban a horvátok ellen Klapka az I. Császár-huszárezredet vetette be. Az ellenséges tüzéség és a báni huszárok elől azonban ők is meghátráltak, legázolva a hátráló honvédeket, s cserben hagyva a tüzéséget. Hét ágyút birtokukba is ejtettek a horvátok. Így gyakorlatilag az I. hadtest teljes vereséget szenvedett Jelačić utóvédjétől.

Dessewffy Klapkához és a többi dandárparancsnokhoz hasonlóan felelősség terheli a tápióbicskei könnyelműségért. Nem ellenőrizték a Nagykátán szerzett hír valódiságát és elhanyagolták a felderítést. Az általánossá váló megfutamodásban viszont Dessewffy egyike volt azon keveseknek, akik kísérletet tettek a csapatok rendezésére, s a visszavonulás fedezésére. Huszárok egy összeszedett csoportjával, s Lapinski százados hatfontos ütegével mindaddig feltartóztatta a horvátokat, míg a hadtest alakulatai rendetlen sorokban át nem vonultak a Tápió hídján, s míg ellentámadásra fel nem sorakozott az időben megérkező Wysocki-hadosztály a III. hadtestből. Ennek alakulatai azután feltartóztathatatlan rohammal kiverték a horvátokat Tápióbicskéből. Ezzel az ütközet a magyarok javára dönt el, de kénytelenek voltak feltárni erőiket. Szerencsére Jelačić „győzelmi jelentéséről” Windisch-Grätz nem sokkal lett okosabb a magyarok szándékai felől.⁶¹

A tápióbicskei ütközet után a magyarok tovább folytatták előrenyomulásukat Gödöllő felé. Az élen továbbra is az I. hadtest haladt. Április 6-án az Isaszegtől délre fekvő Királyerdőben Jelačić katonáiba ütköztek. A császáriakat kiszorították az erdőből, s az élen haladó Zákó-dandár benyomult Isaszegre. A horvátok végül azonban kiszorították, s a megfutamodó dandár magával rántotta az őt követő Bobich-dandárt is. A tőlük balra felvonuló Sulcz alezredes dandárjával ugyan megállította a faluból kitámadó ellenséges csapatokat, de támadásra nem futotta erejéből. (A Dipold-dandárt Klapka Pécelen át Kerepesre indította, hogy elvágja az ellenség visszavonulási útját, így az nem vett részt az ütközetben.) Az I. hadtesttől jobbra, a Királyerdőben felfejlődő Damjanich Klapka támogatására rendelte a Kiss Pál alezredes vezette dandárt. Klapka azonban megisméltődni látta a tápióbicskei megfutamodást és elrendelte hadtestének a visszavonulást, magára hagyva ezzel a továbbra is kitaró III. hadtestet. A csatatérre szerencsére időben megérkező Görgei véget vetett a visszavonulásnak. Felsőltítására Klapka rendezte alakulatait és ismét visszavezette őket a csatatérre. Délután öt óra tájban Klapka és Aulich csatatérre szintén megérkező alakulatai szuronyrohammal elfoglalták Isaszeget, majd birtokukba vették a Rákos-patak jobb partján lévő magaslatoakat is. Ezalatt a III. hadtest sikerrel védték meg állásaikat a Királyerdőben az ütközetbe beavatkozó Schlik ellen. Végül a császáriak kénytelenek voltak visszavonulni Pest irányába, amelyet a kikülönített Dipold-dandár nem tudott megakadályozni. Így, bár a magyarok győztek, a hadművelet eredeti célját, Windisch-Grätz csapatainak északra szorítását, s a fővárosok felmentését nem sikerült elérniük.⁶²

Dessewffy tevékenységéről a források, visszaemlékezések nem tesznek említést az ütközet leírásakor. A Coburg-huszárokon kívül, nem tesznek említést a dandárjába tartozó Császár- és Lehel-huszárokról sem. Ez betudható annak is, hogy lovassági harcra az I. hadtest támadási sávja alkalmatlan volt. A lovasság jelentős része szétesztva feltehetően az ágyúk fedezetét látta el.

61 KATONA Tamás 1979: I. k. 137–143. o. (Gr. Leiningen-Westerburg Károly naplója), KARSA Ferenc 1993: 155–164. o., HERMANN Róbert 1992: 153–155. o.

62 GÖRGEY Artúr 1988: I. k. 454–466. o., KLAPKA György 1986: 210–216. o., GÖRGEY István 1885: II k. 104–110. o., KARSA Ferenc 1993: 164–166. o., HERMANN Róbert 1992: 155. o.

Április 7-én Gödöllőn Kossuth jelenlétében új haditervet fogadtak el a hadtestparancsnokok. Ennek lényege az volt, hogy a II. hadtest – alárendeltségében a Szolnokról idevonult Asbóth-hadosztályal – és a VII. hadtest Pest ellen tüntető támadásokat hajtanak végre, míg az I. és III. hadtestek Vácot át a Garam felé indulnak, hogy északról felmentsék az ostromlott Komáromot. Az I. és a III. hadtestet követnie kellett a VII. hadtestnek is úgy, hogy fenntartsa az összeköttetést a Pest előtt maradt erőkkel.

Április 9-én megváltozott Dessewffy beosztása az I. hadtesten belül. Ő vette át a megbetegedett Máriássy János alezredes hadosztályát, noha az aznap Csomádról kelt hadrendi beosztásban továbbra is a lovasdandár parancsnokaként szerepel. A hadosztályba Dipold Antal alezredes dandára (6., 26., 52. hz, 1 század utász és egy hatfontos lovasüteg), valamint Bobich János alezredes dandára (28., 44., 47. hz és egy hatfontos lovasüteg) tartozott. Összesen 4.938 gyalogos, 224 tüzér és 16 löveg. Azonban úgy tűnik, hogy a hadosztály adminisztratív irányításán kívül, továbbra is ő vezényelte a hadtest dandárokba be nem osztott lovasságát.⁶³

Vácot a közel 7.000 fős Ramberg-hadosztály tartotta megszállva, amelynek parancsnokságát ideiglenesen Götz vezérőrnagy látta el. Április 10-én Damjanich azt a parancsot kapta, hogy támadja meg Vácot és az ellenséges hadosztályt lehetőleg Balassagyarmat irányába szorítsa vissza. Damjanich a vett utasítástól eltérően úgy döntött, hogy bekeríti az ellenséget. A Dessewffy-hadosztály Bobich-dandárját Rádon és Kosdon át a Vácról a Duna mentén északra vezető út elvágására rendelte ki. A dandár azonban Rád környékén eltévedt. Ennek okozója Bobich alezredes, aki 2 század Császár-huszárral és hatfontos ütegével előrement, s miután magával vitte a kalauzt, gyalogsága Penz felé tévedt. Damjanich több órás ágyúzás után megunt a Bobich-dandár feltűnésére való várakozást és a III. hadtesttel arctámadást hajtott végre Vác ellen. Szívós küzdelem után kiszorította az ellenséget a városból. Az ellenség nagy veszteséggel, de akadály nélkül vonult vissza Verőce felé. Életét vesztette az ütközetben Christian Götz vezérőrnagy is.

A váci ütközetben az I. hadtestnek alárendelt szerep jutott. A Bobich-dandár kivételével a hadtest alakulatai tartalékként a III. hadtest jobbszárnya mögött foglaltak állást. Karsa Ferenc kései visszaemlékezései szerint az ágyúharcban részt vett a Dipold-dandár Lapinski- és az I. hadtest egy másik ütege is. A Váctól délre folyó Gombás-patak hídjánál, amely mentén Götz utóvédje szívós ellenállást fejtett ki a III. hadtest csapatai ellen, a Dipold-dandár képezte a tartalékot. A harmadik roham megtörte a császáriak ellenállását és a magyarok benyomultak a városba. A város keleti irányú megkerülésében Karsa szerint részt vettek a Dipold-dandár zászlóaljai és a város északi kijáratánál megadásra kényszerítettek két század ellenséges gyalogságot. (A Karsa által említett otcsáci-határőrök azonban nem szerepelnek a Ramberg-hadosztály hadrendjében.) Dessewffy részvételéről nem szólnak a források, noha április 18-án a váci csatában tanúsított magatartásáért tüntették ki a katonai érdemrend III. osztályával. Ez feltehetően korábbi érdemeinek az elismerése, mert rajta kívül más tisztjeit is kitüntették az I. hadtestnek.⁶⁴

Április 11-én az I. hadtest Rétságra, 12-én Nagyorosziba, 13-án Ipolyságra, 14-én Füzesgyarmatra, 15-én Alsó- és Felsőfegyvernekre, 16-án Kis- és Nagyszecsére vonult. A Garamhoz kijutott I., III. és VII. hadtesteknek a folyón hidat kellett verniük. Legkorábban az I. hadtest hídja készült el Kálnánál. Április 17-én és 18-án a hadtest átvonult a Garam jobb

63 HL 1848/49 20/537.

64 RUBINT Dezső 1925: 70–90. o., GÖRGEY Artúr 1988: II k. 19–26. o., KARSA Ferenc 1993: 166–168. o., HERMANN Róbert 1992: 155–156. o., KÖZLÖNY 1849. április 22.

partjára. Előőrseit Alsópélre, főerejével pedig Lökre és Felsőpélre vonult. Egy különítményt Klapka április 18-án Nagysallóra rendelt. Ezen a napon elkészült a III. hadtest hídja is Óbarsnál és szintén átkelt a Garamon. A VII. hadtest zsemléri hídja azonban még továbbra sem készült el. A Garamtól nyugatra a császáriak újonnan szervezett IV. hadteste helyezkedett el Wohlgemuth altábornagy parancsnoksága alatt. A hadtest dandárjai szétszórtan helyezkedtek el, feladatuk Komárom ostromának északról való biztosítása volt. A IV. hadtest alárendeltségébe került a Vácra kiszorított Ramberg-hadosztály is. Így a Garamon átkelt magyar hadtesteknek céljuk elérése érdekében előbb le kellett győzniük Wohlgemuthot.

Klapka április 19-én hadtestének zömével Nagysallóra, Wohlgemuth Kálnára kívánt előrenyomulni. A két haderő között így Nagysallónál ütközetre került sor. A kora reggeli órákban a Nagysallóban lévő magyar különítményt kiszorították a faluból. Az ellenség erejét felmérő Klapka sürgős támogatást kért a még hátrébb lévő Damjanichtól. A Nagysalló elleni támadást az I. és III. hadtest Damjanich vezényletével délelőtt 9 órakor kezdte meg, s csak szívós küzdelem árán tudták elfoglalni. A Dessewffy-hadosztály a magyar balszárnyat képezte. A Dipold-dandár északnyugatról támadt a falura, a Bobich-dandár pedig a tartalékát képezte, amelynek a császáriak kitaró ellenállása miatt szintén be kellett avatkoznia a küzdelembe. Nagysalló elfoglalása után Damjanich elhatározta, hogy elűzi az ellenséget a falutól délnyugatra elhelyezkedő magaslatokról is. Ezt hátráltatta a két hadtestből összevont, Nagysándor József tábornok vezetése alatti lovasság lassú előrenyomulása. A császáriak szívós ellenállása csak akkor tört meg, amikor a csatatéren megjelent a VII. hadtest lovassága is. A visszavonuló császáriaknak jelentős veszteséget okozott az üldözésükre induló magyar lovasság. Dessewffy a nagysallói ütközetben az aznap kiadott hadtestparancs értelmében nem hadosztályát, hanem a dandárokhoz be nem osztott lovasságot vezényelte. Mint láttuk a lovasságnak az ütközet záró szakaszában jutott fontos szerep.⁶⁵

Az I. hadtest alakulatai április 22-én érték el Komáromot, s ezzel északról felmentették a szorongatott helyzetben lévő erődítményt. A teljes felmentéshez azonban a Dunától délre is fel kellett számolni az ostromzárát. A vár és a Dunától délre lévő Csillagerőd közötti talphíd azonban csak április 25-én az esti órákban lett kész. Április 25-ről 26-ra virradó éjszaka az elkészült hidon átvonult a Knezic-hadosztály (III. hadtest) és a Kazinczy-hadosztály (I. hadtest), a Dipold-dandár pedig dereglyéken kelt át a Dunán. A felsorolt alakulatokra hárult az ostomsáncok elfoglalása, amelyeket napkeltére, nagy veszteségeket okozva az ellenségnek, birtokukba kerítettek. Az I. és III. hadtestek többi részének, valamint a komáromi várórség egyes alakulatainak átkelése után a reggeli órákban a magyarok általános támadást kezdtek a császáriak hátsó állásai ellen. Ekkor azonban már nemcsak Simunich altábornagy ostromhadtestével, hanem a Schlik altábornagy vezetésével a Pest-Budáról Győr felé visszavonuló császári csapatokkal is megütköztek. Az est beálltaig tartott a küzdelem. A magyar csapatok a balszárnyon és a centrumban többször is visszavonulni kényszerültek, de a várlovegeknek és a magyar jobbszárny kitarásának köszönhetően sikerült megújítaniuk a támadást. A csatatér a magyarok birtokában maradt, de nem tudták megakadályozni a császári főerők visszavonulását.

Dessewffy tevékenységéről a komáromi ütközetben keveset tudunk. Hadosztálya az ostomsáncok elfoglalása után a magyar balszárnyat alkotta. Az ütközet elején nem volt jelen hadosztályánál. Az április 26-i hadtestparancs szerint a csapatok riadóztatásával volt megbízva. Neki kellett felügyelnie a hadtest alakulatainak a Dunán való

65 KLAPKA György 1986: 217–223. o., KARSA Ferenc 1993: 175–181. o., HERMANN Róbert 1992: 156. o., HL 1848/49 22/505.

átkelését. Az ütközet későbbi szakaszában valószínűleg hadosztályánál tartózkodott, amelynek egyes alakulatai, így a 26. és a 47. hz, valamint a Lapinski-üteg kitüntették magukat.⁶⁶

Komárom felmentése után katonai és politikai megfontolásokból a magyar hadvezetés Buda visszafoglalása mellett döntött. A nyugati határszélre visszavonult császári csapatok után csak a lőszerrel viszonylag még jól ellátott VII. hadtest két hadosztályát küldték, amelyet a komáromi várórség csallóközi előrenyomulása támogatott. A Felvidéket biztosító kisebb különítmények, s a VII. hadtest két hadosztálya kivételével a főhadserg többi része Buda alá vonult, amelynél már ott tartózkodott a II. hadtest. Budát Hentzi vezérőrnagy védte közel 4.500 emberrel. A május 4-én kezdődő ostromnak a császáriak a vártnál tovább ellenálltak. Ezt a védők makacs ellenállásán kívül az ostromlővegek késése okozta, mivel Guyon tábornok vonakodott azokat kiszolgáltatni a komáromi várból. Végül május 21-én megtört a védők ellenállása.

A komáromi ütközet után jelentős változás következett be a magyar hadsereg vezetésében. Görgeit felkérték hadügyminiszternek, aki azt elvállalta, de Buda bevételéig a hadseregnek kívánt maradni. Maga helyett helyettes hadügyminiszternek Damjanichot akarta Debrecenbe küldeni, ő azonban utazókocsijának kipróbálása során lábát törte. Így Görgei végül Klapkát kérte fel helyettesítésére. Damjanich helyét a III. hadtest élén a tábornokká előléptetett Knezić Károly, míg Klapka helyét az I. hadtest élén Nagysándor József vette át. Még korábban a VII. hadtest élére Ernst Poeltner ezredes került. Változások következtek be az egyes hadtestek hadosztályparancsnokainak a körében is. Április 30-án az I. hadtest két gyalogos hadosztályának parancsnokává a korábban is hasonló beosztásban tevékenykedő Kazinczy Lajos alezredest és Kiss Pál ezredest nevezték ki. Utóbbi korábban a III. hadtest egyik dandárparancsnoka volt, s Dessewffy-tól vette át a hadosztályparancsnokságot. Dessewffy a hadtest lovashadosztályának lett a parancsnoka, amelybe az 1. Császár-huszár-ezred 8, a 8. Coburg-huszár-ezred 4 százada és az 1. hatfontos lovasüteg tartozott. A lovashadosztály létszáma egy májusi hadrendben 1267 huszár és 144 tüzér 6 löveggel.⁶⁷

A IX. hadtest parancsnokaként

Buda bevételével a magyar szabadságharc sikereinek csúcsára érkezett. A tavasz hadjárat során a magyarok az ország nagy részéről kiszorították az osztrák hadsereget. A sikerek azonban időlegesnek bizonyultak. Még tartott Buda ostroma, amikor egy minden eddiginél nagyobb veszély, az orosz intervenció képe kezdett kibontakozni. A Habsburgok a magyar katonai sikerek következtében fordultak az oroszokhoz katonai segítségért. A végleges szerződést az orosz beavatkozásról május 21-én kötötték meg. Ennek értelmében az oroszok közel 200.000 fős haderőt mozgósítottak a magyarok ellen, amelynek zöme – 120.000 fő – Galíciából szándékozott az országba betörni. A Buda ostromával eltöltött idő elegendőnek bizonyult az osztrák haderő újjászervezéséhez és Ausztria erőtartálékainak mozgósításához is. A magyar hadszíntéren számításba jöhető császári haderő június közepén közel 160.000 fő volt, amelyből 80.000 főt tett ki a Pozsony környékén elhelyezkedő főhadserg, amelynek parancsnokságát júniusban Haynau tábornoszernagy vette át.

66 HL 1848/49 24/58., 24/200., 24/201., 24/255., GÖRGEY Artúr 1988: II k. 34–36. o., K LAPKA György 1986: 224–229. o., HERMANN Róbert 1992: 157–159. o.

67 HL 1848/49 24/619, 50/156.

Magyarország 1849 májusára teljesítőképességének határára ért. Az országgyűlés által április végén megszavazott 50.000 újoncot június közepéig nem tudták kiállítani, és a kiállítottakat sem tudták rendszeresen felruházni és felfegyverezni. Az újoncokat is beszámítva a magyar hadsereg létszáma 1849 június közepén 172.000 főre tehető, amelyből a Görgei vezette feldunai hadsereg 62.400 főt tett ki. Görgei az osztrák és az orosz haderők egyesülése előtt támadásra szánta el magát a Vág mentén Pozsony irányába, de a június 16-i zsigárdi és a június 20–21-i peredi ütközetek a magyarok vereségével végződtek.

Dessewffy nem vett részt a Vág menti küzdelmekben. A Klapka, illetve Görgei által vezetett hadügyminisztérium az ország különböző részein elhelyezkedő hadtestek és hadosztályok egységes irányítására törekedett. Ennek érdekében leváltottak több, a központi intézkedéseknek csak vonakodva engedelmessé, illetve beosztásának megfelelni nem tudó parancsnokot, pl. Guyon Richárdot, Perczel Mórt és Dembińskit. Helyükre és az újonnan felállítani tervezett magasabb egységek élére a tavaszi hadjáratban kitűnt, s mellesleg Görgei bizalmát bíró parancsnokokat neveztek ki.

Dessewffy személye már május folyamán felmerült a kinevezési kombinációkban. A kiállítandó újoncokból, az alakulatok veszteségeinek pótlása mellett, egy 21.000 főből álló tartalék hadtestet is fel akartak állítani. Ennek a parancsnokságával Dessewffy szándékoztak megbízni és május folyamán Görgei előterjesztette tábornoki előléptetésre is Poeltenberg ezredessel együtt. Dessewffy tervezett beosztásával és rangjával szerepelt a Klapka által május folyamán készített, soha életbe nem lépett haditervben is: „*A tartalék – Dessewffy tábornok – egyik hadosztályával – Hadik – a Közép-Tiszánál, a másikkal – Pulszky Sándor – a Felső-Tiszánál foglal állást, itt teljesen szervezkedik és várja a hadügyminisztérium további rendelkezését.*” Dessewffy ezen kinevezésére azonban nem került sor. Részben azért mert a tartalék hadtest kiemelkedő hadosztályparancsnokai – Gr. Hadik Ágoston és Pulszky Sándor – régebb óta voltak ezredesek, mint Dessewffy és Poeltenberg. Mellőzésük a tábornoki előléptetésben sérelmek forrásává válhatott. Klapka helyettes hadügyminiszterként a május 24-i minisztertanácson azon a véleményen volt, hogy: „*Hadik és Pulszky mint régebbi felterjesztés nyomán tábornokságra kinevezendő ezredesek a hátratételre nem méltók.*” Kossuth május 25-én kikergette Görgei véleményét is a tábornoki előléptetésekkel kapcsolatban. Görgei erre május 28-án meglehetősen ingerülten válaszolt: „*Nekem Hadik és Pulszky ezredesek felől semmi véleményem sincs és nem is lehet, miután sem politikai jellemökről semmi tudomásom, sem katonai tehetségeiket legkevesebbé sem ismerem, s a nevezett ezredes urak – nekem legalább – soha semmi alkalmat nem nyújtottak, hogy tehetségeiket kitanulhassam. – Ha Klapka tábornok úr a nevezett ezredes urakat ismeri és ajánlja, ám tegyen a kormány amint jónak látszik; én csak azokat ajánlhatom, kiknek mind jellemök tisztasága, mind jeles tehetségeik felől személyesen meggyőződtem, s ez értelemben is cselekedtem, midőn Poeltenberg és Dessewffy ezredes urakat kiérdemelt előléptetésre ajánlottam.*” Dessewffyt a vázolt előzmények után végül június 1-én tábornokká léptették elő. Azonban nem a tartalék hadtest, hanem a Felvidéken szerveződő IX. hadtest parancsnokságával bízták meg.⁶⁸

A IX. hadtest Dessewffy kinevezésekor csak papíron létezett. A kinevezését közlő rendelet szerint alárendeltségébe került a lengyel légió (3 zászlóalj, 4 század dzsídás, 8 ágyú), valamint az Ung, Bereg és Máramaros megyékben szerveződő hadosztály. Az előző parancsnokává Jozef Wysocki tábornokot, az utóbbiévá pedig Kazinczy Lajos ezredest neveztek ki.

68 KLÖM XV 392. o., HERMANN Róbert 1994: 982. o., HERMANN Róbert 1996: 84-85. o., HL 1848/49 29/41, 29/244.

A hadtest felállítására és parancsnokának kinevezésére sajátos körülmények között került sor. A Felvidék középső és keleti részén található kis létszámú, szétszórtan elhelyezkedő csapatok parancsnoka április közepétől Dembiński altábornagy volt, aki május 24-én lemondott beosztásáról. Lemondásának az volt az oka, hogy a kormány megtiltotta számára a Galiciába tervezett betörést. Dembiński lemondását a kormány május 31-én elfogadta és Wysocki tábornokot nevezték ki helyére az északi hadsereg parancsnokává. Wysocki hadseregpáncsnoki kinevezésével helyreállt a rangidősség, mivel őt 1849. május 7-én léptették elő tábornokká. Hadsereg- és hadtestparancsnok kinevezésével, melyeknek hatásköre az alárendelt csapatok azonossága miatt szinte teljesen megegyezett, sajátos kettős parancsnokság jött létre – a hadseregnek csak erős túlzással nevezhető – északi hadsereg élén. Jobban mondva csak jött volna létre, mert noha Dembiński lemondott, a parancsnokságot vonakodott átadni Wysockinak. Dessewffyt is csak a szervezési és felszerelési feladatokba engedte belefolyani, a hadműveletekbe nem. Kossuth többszöri felszólítására is csak június 18-án adta át a parancsnokságot Wysockinak.

A hadseregpáncsnoki beosztásban történt változáskor a IX. hadtest alárendeltségébe már csak a közvetlenül a Duklai-szoros előtt elhelyezkedő csapatok tartoztak. A Kazinczy-hadosztályt, miután jelentős távolságra helyezkedett el a hadtest többi részétől, szervezeti-leg önállósították. A IX. hadtestbe tartozó alakulatok különböző helyekről lettek a Felvidékre vezényelve, illetve újonnan szervezettek voltak. A 13. hz Görgei hadtestében részt vett a téli hadjáratban, a tavasziban pedig a tiszafüredi átkelőt őrizte. A 16. hz (4 század) Nagyvárad helyőrségét képezte, állományába osztották be a 20. hz Munkácsról kikülönített századát is. A 35. hz 1848 őszen és telén Perczel Mór hadtestébe tartozott, márciusban vezényelték Északkelet-Magyarországra. A 43. hz a téli hadjárat során a felső-tiszai hadtest állományába tartozott, de annyira leharcolódott, hogy újjászervezés céljából márciusban kivonták a hadtestből. A 69. hz (5 század) tavasszal alakult Máramarosban. A 89. hz (4 század) az aradi ostromseregbe tartozó 36. és 68. hz-ak 2-2 századából alakult április végén. Az I. vadászrezred 6 tavasszal megszervezett százada is a hadtesthez tartozott. Lovasságát újonnan alakult századok – az 5. Reuss-, a 17. Bocskai-huszárezred 3-3 százada – képezték, amelyhez júniusban még 1-1 századot vezényeltek a 12. Nádor- és a 17. Bocskai-huszárezredből. A 27 ágyúból álló tüzérségnek is zömmel újonc volt a kezelőszemélyzete. A hadtest alárendeltségébe tartozott a már említett lengyel légió is. Ezeket a különböző hadszínterekről összevont lengyel alakulatokat 1849 tavaszán elsősorban lengyel hadifoglyokból egészítették ki, de sok volt közöttük a szlovák is. A hadtest alakulataival szorosan együttműködtek a Szemere javaslatára megszervezett megyei védseregek is. Az alig 8.000 fős hadtest 4 gyenge dandárra volt felosztva, amelyeket Jerzy Bulharyn ezredes, Tadeusz Idzikowski, Jászwitz Ferenc és Lázár Vilmos őrnagyok vezényeltek.⁶⁹

A felsoroltakból kitűnik, hogy a hadtest zömét újoncok és olyan alakulatok alkották, amelyek kevés harci tapasztalattal rendelkeztek. Harcértékük a kiképzetlenség és a hiányos felszerelés miatt alacsony volt. További problémaként jelentkeztek a hadtesten belüli belviszályok, a fegyelméletlenség, a gyakori dezertálás, a skorbut és a kolera. Dessewffy június 16-án arról tett jelentést, hogy a 69. hz-ből megbízhatatlanságuk miatt kénytelen volt leszerelni 250 ruszin újoncot, s helyettük magyarokat kért. Probléma mutatkozott a tisztek körében is. Sokan közülük semmilyen katonai tapasztalattal nem rendelkeztek, mivel a korábbi

69 BONA Gábor 1987: és 1988.; KEDVES Gyula 1992: 52–61. o., KATONA Tamás 1979: I. k. 157–168. o. (Lázár Vilmos naplója).

hónapokban veszélytelen, békebeli szolgálatot teljesítettek. A hadtestben eluralkodó fegyelmezetlenség köszönhető Dembińskinek is, akiről Lázár Vilmos a következőket jegyezte le naplójában: „...azon sejtélemre kellett jönnöm, hogy Dembiński mélyen tekint a kancsó fenekére, legalább szenvedélyes modora ezt gyaníttatá velem, vagy éppen agyában nem volt minden rendén. E tulajdona a parancsnoksága alatti hadra mindenestre csak kárt hozhatott...”⁷⁰

Az északi hadsereg élén történt június 18-i parancsnokváltás egybeesett az oroszok Paszkievics tábornagy vezette főerejének támadásával. Wysocki a parancsnokság átvétele után a hadügyminisztériumnak írott levelében haderejét kevésnek tartotta az oroszok feltartóztatására. Az óriási túlerő elől a dandáronként szétaprózott IX. hadtest kénytelen volt visszavonulni. A hadtest tevékenységéről Dessewffy június 25-én Forróról tett jelentést a hadügyminisztériumnak. Ebben beszámolt az ellenség erejéről, a visszavonulásról és a túlerő ellen vívott június 23-i lemesányi ütközetről, amelyben 93 halottat vezetett a hadtest. Az oroszok élcsoportát fel tudták tartóztatni, de a Tarca mentén elfoglalt állásukat így sem vélték tartathatónak és másnap visszavonultak Forróra, ahol egy napig táboroztak, „miáltal a minden oldalról támadó kozákok elleni terhes előőrsi szolgálat által megfáradt sereg” megpihenhetett. Kitért a fegyelmi helyzetre is: „A fegyelem legszorosabb kezelése tekintetében szigorú rendeleteket adtam ki, melyek fenntartására felügyelendek, reményilem, hogy ezen igyekeztem a legjobb eredményre fog vezetni.”⁷¹

Forróról a IX. hadtest június 26-án Miskolcra vonult vissza. Ez ellentétes volt a kormány szándékával. Június 26-án a kormány elfogadta Görgei haditervét, amelynek lényege az volt, hogy a főhadsereget és az ahhoz vonható erőket Komáromnál összpontosítják Haynau legyőzése érdekében. A többi hadszíntéren lévő alakulatoknak a velük szembenálló ellenséges erőket kellett feltartóztatniuk, hogy időt nyerjenek a főhadsereg számára. A legnehezebb feladat ezen a téren a IX. hadtestre hárult, amelyről Görgei június 25-én tájékoztatta Wysockit. Kosuth azon sürgetésére, hogy „ismélted parancsodat, hogy csak ütközve vonuljanak vissza, s nem csatázatlanul”, Görgei újabb parancsot küldött Wysockinak feladatairól.⁷²

A közel 110.000 fős orosz hadsereg ellenében a Görgei által kiadott utasítások feltartóztató jellegű ütközetekre és az ellenség elleni tüntetésekre megvalósíthatatlanok voltak. Az utasítás kiadásakor azonban sem Görgei, de Wysocki és Dessewffy sem voltak tisztában az orosz főhadsereg erejével. Wysockitól és Dessewffytól küldött jelentések június 25-én 34.000, 26-án 50.000, 27-én 60.000, 28-án pedig 62.000 főre becsülték az oroszok létszámát. Ezek a létszámok így is túlnyomóak voltak a IX. hadtesthez képest, de a valóságtól még messze elmaradtak. Az elképzelhető, hogy egy jól felszerelt, kiváló harcértékű 10.000 fős hadtest a Kárpátok kedvező terepi adottságainak a kihasználásával valóban képes lett volna lassítani az orosz előrenyomulást, ha az csak 50-60.000 fős. Tízszeres túlerót azonban ilyen feltételek mellett sem lehetett volna feltartóztatni tüntető felvonulásokkal és kisebb csatározásokkal. Ilyen erőviszonyok mellett a nagy tömegű támadót csak az utánpótlási nehézségek képesek feltartóztatni. Az ebből adódó megtorpanás azonban csak a Kárpátokból kiérve Miskolcnál következett be. Így az oroszok előrenyomulása feltartóztathatatlannal gyorsnak tűnt lassúságuk ellenére is.

A hadtestre kiszabott feladatok nehézségéről – utólag mondhatjuk lehetetlenségéről – Wysocki tudósította a hadügyminisztériumot is. Június 26-án Görgei előző napi parancsára a következőket válaszolta Miskolcra: „Az én hadtestem, mely részben még nincs is jól

70 HL 1848/49 34/105, KATONA Tamás 1979: 176–168. o.

71 KLÖM XV 327. d., HL 1848/49 34/482.

72 KLÖM XV 34 l/c. d., HAJAGOS József 1988: 25. o.

begyakorolva, 11.000 főből állván, valameddig nem volt neki túlnyomóan hatalmas ellenség dolga, mindaddig helyt állhatott, de most, midőn az ellenség...Kassán körülbelül 50.000 ember mennyiségben vonul együvé – most lehetetlen, ha még annyira kedvező terepi viszonyok közt bár, elfogadni a csatát, annyival inkább lehetetlen, mivel az ellenség rendkívül sok lovassággal bővelkedik...hadtestem oláhokból és rusznyákokból (kárpátukránokból – H. J.) vegyes lévén, koránt sem köfal, mely minden veszély közt megáll...mi haszon lenne abból, ha elfogadnám a csatát, mikor seregemnek veszedelmét látom benne. – Egyes ütközeteket, a terepi előnyök gondos felhasználásával, igen is vívni fogok, hogy az ellenséget, amennyire lehet, feltartóztathassam. – Általában mi itt Dessewffy tábornokkal és Luzsénszky kormánybiztossal eszméinkre nézve egyetértünk.”

Hasonlóan írt Kossuthnak június 27-én Dessewffy is: „Szükségesnek tartom Kormányzó Urat arra figyelmeztetnem, miképp mi a hitűnkre bízott sereget (helyesen sereggel – H. J.) reckírozni nem merünk – először azért, [mert] erőnk az ellenséghez képest úgy áll, mint egy a hathoz, – másodszor hog^y seregünk különbféle ajkú és fajtájú lévén, – nevezetesen máramarosi ruténekből, oláhokból és szökevény és fogoly lengyelekből állván, – az egész sereg határozottságára tökéletesen bizakodni nem merek, – harmadszor pedig azért, hogy az ellenség igen jól harcol... – Ezeknek következtében Wysocki vezér tábornok hozzájárulása s illetőleg rendeletéből, – miután az eddigi pozíciókat tartanunk nem lehetett, – lassan visszavonulunk, s ugyan először Harsányig, azután Pest felé, s annak fedezetére, – hogy a rögtön hozzánk küldendő tetemes segítséggel az ellenségnek nemcsak egy elhatározó csatát ajánlhassunk, hanem szabadságunkat örökre biztosíthassuk. – Azért csak segély, és minél nagyobb segély, és rögtön szükséges, mert a pillanatok komolyak, annál fogva leginkább, miután az ellenségnek temérdek lovassága van.”

Nézetei mellett Wysocki és Dessewffy kitartott Görgői június 26-án keltezett megismélt utasítása után is, amelyre az előbbi június 28-án válaszolt Harsányról. A Szikszó környéki megütközést továbbra is az ellenséges lovasság nagy számával és a hadtest megbízhatatlanságával vetette el. Továbbra is erősítéseket kért, s szükségesnek tartotta a népfelkelés mozgósítását is. Jelentését azzal nyomatékosította, hogy „Dessewffy tábornok és valamennyi törzstiszt urak felfogással és szándékkal egyetértenek.”⁷³

A Wysockitól és Dessewffytól vett tudósítások Pesten nagy riadalmat okoztak. Az oroszok előrenyomulása azzal fenyegetett, hogy nem hagy időt a Haynau ellen tervezett hadműveletekre. Az ezzel kapcsolatos aggodalmakat kifejezik Kossuth levelei. Június 27-én azt írta Bemnek a IX. hadtest visszavonulásáról: „A vezérek attól való félelmükben, hogy a 18 ezer főnyi ellenséges lovasság csapataikat megsemmisíti és szétveri, nem mernek ütközetbe bocsátkozni; rögeszméjük, hogy a főhadsereggel egyesülnek és nem gondolják meg, hogy ezáltal az orosz túlerőt itt a nyakunkra zúdítják és nem marad időnk egy fő csapatot mérni Ausztriára s két tűz közé jutunk.” Másnap június 28-án Wysockihoz írott levelében még határozottabb hangot adott aggodalmainak: „...ha az Ön visszahúzódása folyvást így tart, hogy ma vagy holnap Miskolc is oda hagyja: akkor az ellenség egy hét alatt itt van Pesten s a hazá meg nem menthető. – Ezért életkérdés az, hogy úgy intézze Ön meneteit, hogy az ellenség Gödöllőn ne lehessen legalább is 14 napnál előbb. Ha Ön ezt nem teszi: akkor meglehet megmentette Ön a hadseregét, de nem a hazának, mert az ugyan valószínűleg veszendőbe megyen miatta.”⁷⁴

73 GÖRGEY István 1885: II k. 613–614., 615–616. o., HL 1848/49 35/178.

74 KLÖM XV 354., 360. d.

A kormányhoz azonban nemcsak a felvidéki, hanem a délvidéki és az erdélyi hadszínterekről is aggasztó hírek érkeztek. Június 29-én Görgeitől és Ludwigh János kormánybiztostól tudósítások érkeztek a VII. hadtest győri vereségéről és arról, hogy a magyar főszereg nem képes tovább fedezni a fővárosokat. A győri vereséggel nem vált lehetővé a főerők komáromi összpontosítása, de Kossuth elvesztette bizalmát Görgei haditerve iránt. Június 29-én – Görgei távollétében – új haditervet fogadtak el, amelyre Dembiński tett javaslatot. Az új haditerv a magyar erők zömét Szeged környékén akarta összpontosítani. A megváltozott haditervről értesítették a különböző hadszínterek parancsnokait, köztük Wysockit is: „Meghatározatott tehát, hogy Komáromnál erős őrizet hátrahagyásával a többi sereg alatt koncentráljon úgy, hogy az erdélyi, németbánati s felső seregek (feldunai hadsereg – H. J.) és Ön hadteste Szeged felé nyomuljanak, s a bácsbányai sereggel egyesüljenek... Ezt azon értesítéssel tudatom Önnel: hogy 24-28 órán belül meg fogja kapni az egyesüléshez visszavonulásának a lehető legjobb módját. Am önnek mindig feladata marad az ellenséget hadseregének veszélyeztetése nélkül feltartóztatni és előrenyomulását megállításával lehetőség szerint gátolni.”⁷⁵

Mint az idézetből kiténik Wysockinak nem kellett azonnal megkezdenie a levonulást. A IX. hadtest további hadmozdulatait a feldunai hadsereg tevékenységétől tették függővé. Görgeihez három tagú küldöttséget (Csány László, Aulich Lajos, Kiss Ernő) menesztettek, hogy megnyerjék a haditervnek. Igenlő válasza esetén Görgey és Wysocki hadtesteinek Pest és Hatvan közötti egyesülése volt kitűzve. Görgei, noha az ország védelmének a feladását és a menekülési út biztosítását látta a szegedi összpontosításban, Csány és Aulich kitaró rábeszélésére ígéretet tett a terv végrehajtására.

Időközben Wysocki június 28-án feladta Miskolcot. Június 29-én Mezőkövesdre, 30-án Kápolnára, július 1-én Gyöngyösre vonult vissza. Miskolcot elérve élelmezési problémák miatt az orosz hadsereg megállapodott, s csak erőinek kisebb részével nyomult a IX. hadtest után. Wysocki és Dessewffy az orosz üldözés lanygulását annak tulajdonították, hogy azok a Tiszán átkelve akarják folytatni útjukat a Délvidék felé. Elképzelésüket alátámasztotta egy kisebb orosz különítmény június 29-i átkelése a Tiszán, amelyet a valóságosnál (3.000 fő) nagyobbak gondoltak.

Ilyen feltételezések mellett Wysocki és Dessewffy – a korábban is kért erősítésekkel és az ellenség hátában támasztott népfelkelés felhasználásával – lehetségesnek tartották az utánuk nyomult orosz csapatok legyőzését, amelyről június 30-án értesítették Kossuthot. A két tábornok jelentését megerősítette Luzsénszky kormánybiztos is. Ezek vétele után Kossuth július 1-én sürgető levelet írt Görgeinek, mert a szükséges erősítést csak tőle remélhették: „Wysocki tábornok seregével ma Gyöngyösre, holnap Hatvanba érkezik, s ott meg akar ütközni az ellenséggel...bizonyosan tudom, hogy Wysocki győzne, ha őt 8-10.000 emberrel megerősíthetnék rögtön...Nem lehetne egy hadtestet holnap gőzhajón ide, holnapután nappal és éjjel pedig Hatvanba küldeni – szekereket rendelni, ha jónak látandná Miniszter Úr.” Ugyanakkor Wysockinak a következőket írta: „Görgei tábornok jelenti, hogy Budánál menetből átkel – egyesül Önnel. Én irtam neki, 8-10.000 embert gőzhajón küldjön ide, holnapután szekereken Hatvanba lesz küldve.” Levelében elmarasztalja Wysockit a rossz hírszerzés miatt, ami komoly kritika Dessewffy számára is.⁷⁶

A Wysocki és Dessewffy által tervezett oroszok elleni ütközetből nem lett semmi. Ezt, de az egész délvidéki összpontosítást is lehetetlenné tette a kormány és Görgei között keletkezett

75 KLÖM XV 367. d.

76 KLÖM XV 369., 372., 373. d.

ellentét. Göргеinek a Csányék megérkezése előtt íródott levele, amelyben ellenezte a délvidéki összpontosítást, valamint a távozásuk után írt végrehajtást megígérő levél fordított sorrendben került Kossuth elé. Az iratok iktatószámát figyelmen kívül hagyva Görgei engedelmességére következtetett. A tévesen értelmezett helyzetben július 1-én a késő esti órákban Görgeit leváltotta a fővezérségről és Mészáros Lázárt nevezte ki a helyére, aki Dembińskit vette maga mellé tábornoki főnökné. Az új fővezér, illetve tábornoki főnöke, a feldunai hadseregtől elvágott Kmety-hadosztályt és a IX. hadtestet a Délvidékre rendelte, hogy az ott tevékenykedő IV. hadtesttel egyesülve, Vetter Antal altábornagy parancsnoksága alatt legyőzzék Jellacicot, elfoglalják a Titeli-fennsíkot és felmentsék Péterváradot a Tisza jobb partján. A IX. hadtestnek a levonulást akkor kellett megkezdenie, amikor a Pest-Szolnok vasútvonal mentén felváltja a Komáromtól leinduló haderő. Július 1-én a hadtestet további rendelkezésig Szolnokra rendelték.

Azonban ez az elképzelés sem valósult meg. Elsősorban azért, mert a július 2-i komáromi csatában súlyosan megsebesült Görgei leváltásán felháborodott tisztikar és a kormány között elhúzódó vitára került sor. A vitát kompromisszum zárta le. Görgei megmaradt a délvidéki összpontosításra lerendelt hadtestek parancsnokának, s a Komáromtól való elvonulás előtt – a sebesült tábornok óhájának megfelelően – megpróbáltak vereséget mérni Haynau csapataira. A július 11-i komáromi ütközet a magyarok vereségével ért véget, így július 13-án a Duna északi partján kezdtek meg levonulásukat Szeged felé.⁷⁷

Mint említettük a IX. hadtestnek Dembiński haditerve szerint a Délvidékre kellett levonulnia. Kossuth július 2-án Vetternek írt levelében azonban ettől eltérő feladatkörben említi a hadtestet. Míg Vetter a IV. hadtesttel és a Kmety-hadosztállyal megveri Jellačićot, s felmenti Péterváradot, addig „*Wysocki és Perczel tábornok Szolnoknál a Tiszán átkelve egyesülten a Tiszántúl biztosításán és az oroszok megverésén fáradoznak.*” A Tiszántúlra átkelt oroszok elleni tüntető előrenyomulásra Dembiński eredetileg csak az újonnan szervezett és Perczel Mór parancsnoksága alá helyezett X. hadtestet akarta felhasználni. Dembiński a Komáromtól lerendelt csapatok késlekedése ellenére is ragaszkodott elképzeléséhez, s Mészáros július 3-án a délvidéki levonulásra utasította a IX. hadtestet. A hadtest a vett utasításnak megfelelően július 3-án Jászárokszállásról Jászberénybe, 4-én Tápiószelére és Tápiógyörgyére, 5-én pihenő napot tartott, 6-án Ceglédre, 7-én Nagykőrösre vonult. A további délre vonulás helyett innen Abonyba rendelték, s a Perczel Mór parancsnoksága alatti tiszai hadsereg alárendeltségébe került.⁷⁸

Időközben jelentős változás történt Dessewffy magánéletében. Július 5-én Pesten megnősült. Feleségül vette Szinyei Merse Emmát. A nász azonban rövid volt, mert a már annyira nem is ifjú férjet várták katonai teendői. Az esküvője előtt részt vett a délelőtti órákban tartott minisztertanácsi értekezleten, amelyen jelen volt Mészáros és Dembiński, valamint a feldunai hadseregtől érkezett Klapka és Nagysándor tábornokok is. Itt az utóbbiak előadták a feldunai hadsereg tisztjeinek kérelmét Görgeivel kapcsolatban és megvitatták a délvidéki összpontosítás tervét is. A források nem tesznek említést Dessewffy hozzászólásáról. A kibővített minisztertanácsi értekezlet és esküvője után Dessewffy visszatért a hadtestéhez, amelyhez Cegléden csatlakozott.

77 HAJAGOS József 1988: 48–65. o.

78 HAJAGOS József 1988: 65–66. o., KATONA Tamás 1979: I. k. 170–171. o.

A tiszai és a déli hadsereg lovassági parancsnokaként

A tiszai hadsereg Kossuth és Perczel ceglédi megbeszélései révén alakult meg. Kossuth ekkor az oroszokról vett, létszámukat jelentősen alulbecsülő híradások, valamint Bem július 3-i levelének hatására szembehelyezkedett a IX. hadtest délvidéki lerendelésével, s helyette az oroszok elleni tiszántúli hadműveletre kívánta felhasználni a X. hadtesttel együtt. Ezt elfogadta a július 8-án Cegléden tartott haditanács is, amelyen Kossuthon és Horváth Mihály vallás- és közoktatásügyi miniszteren kívül Aulich Lajos, Perczel Mór, Jozef Wysocki és Dessewffy Arisztid tábornokok vettek részt. Ezt az elképzelést Mészáros és Dembiński határozottan ellenezték, de Kossuthot elképzelésétől július 9-i szolnoki találkozásukon sem tudták eltéríteni. A tiszántúli hadműveletekre ennek ellenére nem került sor, mert időközben onnan kivonultak az oroszok. A Tiszai átkelők fedezésére Knezic Károly tábornok kicsiny hadosztályát és a Korponay János ezredes parancsnoksága alá helyezett tiszántúli népfelkelőket rendelték.⁷⁹

A tiszai hadsereg kezdetben a IX. és X. hadtestekből állt. A július 13-i Szolnokról kelt hadrendi felosztásban megszüntették a hadtesteket, helyettük két gyalogos- és egy lovashadosztályra tagolták. A hadosztályok két dandárból álltak. A hadseregbe tartozott a lengyel légő is. Dessewffy beosztásáról nem szólt a hadrend, csak a másnapi menetutasításban szerepelt, hogy a lovashadosztálynak az ő vezényletével kellett Szolnokról Ujszászra menni. Ez alapján a tiszai hadsereg lovassági parancsnoka tisztséget tölthette be. A hadrendben egyébként nem szerepel Wysocki beosztása sem. A július 17-i Abonyból keltezt hadrendi beosztásban már a tiszai hadsereghez lett beosztva a Máramarosban lévő Kazinczy- és a Tisza átkelőit megszállva tartó Knezic-hadosztály is. Ebben Dessewffy a hadsereg lovasságának a parancsnokságát töltötte be. Ez ténylegesen 17 századot jelentett: 4 század a 17. Bocskay-, 3 század az 5. Radetzky-, 2-2 század a 18. Attila- és 16. Károlyi-, 1-1 század a 8. Miklós- és 12. Nádor-huszárezredből, valamint 4 század lengyel dzsidás. Az egyes dandárokba még ezenfelül két és fél huszárszázad, valamint 2 század ung-beregi lovas gerilla volt beosztva. Összesen 2855 főnyi lovasság tartozott közvetlenül Dessewffy parancsnoksága alá.⁸⁰

Miután a Nagykáta és Abony között elhelyezkedő tiszai hadsereghez megérkezett a július 17-i váci ütközetnek a híre, Mészáros Lázár Abonyban haditanácsot tartott arról, hogyan lehetne elősegíteni Görgei csatlakozását. Perczel azt javasolta, hogy nyomuljanak előre Kápolnáig, Mészáros azonban Tiszafüredig tartotta célszerűnek. Így gondolta megkönnyíthetőnek a feldunai hadsereg átkelését a Tiszán. Az oroszok figyelmének elterelése céljából a hadsereg összevont lovasságának Dessewffy parancsnoksága alatt Jászfényszaru irányába kellett felderítést végeznie. Perczel csapatainak közelsége miatt Paszkievics Pest felé tartó szállítóoszlopait jelentős kísérettel látta el, 8 század gyalogsággal és 24 lovasszázaddal, valamint 16 löveggel, amelyek Tolsztoj altábornagy parancsnoksága alatt álltak.

Dessewffy 13 huszárszázaddal, 4 század lengyel dzsidással és 12 löveggel július 20-án indult el Nagykátáról Jászfényszaru felé. Velük tartott Mészáros Lázár és Perczel Mór is. Tóalmásról elkergettek egy kisebb kozák különítményt, amely értesítette Tolsztoj tábornokot a magyarok megjelenéséről. Tolsztoj csapatai Turától délre foglaltak állást. Az elfogadott haditerv szerint a magyaroknak nem kellett volna nagyobb ütközetbe belebonyolódniuk, de Mészáros nem állította le Dessewffy oroszok ellen felfejlődő lovasságát. Így Turánál a szabadságharc egyik leghevesebb lovassági ütközete bontakozott ki. Dessewffy az ütközetben nagy

79 OL H 2 OHB 1849:8964, 9107.

80 HL 1848/49 37/310, 38/78.

személyes bátorságról és ügyes vezetői képességről tett tanúbizonyságot. A tüzéségi párharc után sikeres támadást hajtott végre a szárnyakon és sikerült visszavernie az oroszok ellentámadását is. A küzdelemnek újabb orosz csapatok megjelenése vetett véget, amelyekkel a megütközést már nem vállalták a magyarok és visszavonultak. Az oroszok nem üldözték a visszavonuló Dessewffy, ami elsősorban annak volt köszönhető, hogy időközben Jászfelsőszentgyörgyig előrehúzódtott Wysocki is a gyalogsággal. Az ütközetben a magyarok 100, míg az oroszok 60 főt veszítettek. Az ütközetben részt vett Degré Alajos a következőket írta Dessewffyról: „*Sorainkban küzdött önkénytesen Dessewffy Arisztid, teljes tábornoki díszben, mellén a másodrendű érdemkereszttel (csak 3. osztályú katonai érdemrenddel tüntették ki – H. J.), s mert a veres attilát meg a keresztet látták a muszkák, később állították, hogy az a püspök, aki velünk attakirozott, roppant vitéz volt.*”⁸¹

A turai ütközetrel ugyan Görgői csatlakozását nem tudták elősegíteni, de azt elérték, hogy csapatokat vontak el az Ipoly völgyében keletre vonuló magyarok üldözésétől. A tiszai hadsereg csapatainak zöme visszavonult Abonyba, majd július 24-én Nagykőrös, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kistelek útvonalon Szegedre vonultak, ahová július 29-én érkeztek meg. A Török Ignác vezetésével itt elkészített sáncok megszállásához kevés volt a tiszai hadsereg közel 20.000 embere. Egyik hadosztálya Lenkey Károly ezredes vezetésével a Tiszántúlon vonult vissza, s július 29-én Hódmezővásárhelyre érkezett. A szegedi sáncokba vonult be az Alessandro Monti ezredes hadosztályával megerősített IV. hadtest is. Így összesen 34.000 fő összpontosult Szegednél. Haynau csapatainak zömével – 46.000 fővel – július 24-én indultak el Szeged felé. A császári jobb szárny Szabadkára, a bal szárny pedig a Tiszán Szolnokonál átkelve a Lenkey-hadosztály után nyomult. A centrum -25.000 fő – Haynau személyes vezényletével szintén július 29-én ért Szeged alá. Haynau jobb és bal szárnyával át akarta karolni a magyar erőket, amelyeket annak megtörténteig az általa vezetett centrummal akart lekötni. A magyarok a követendő hadműveletekről a július 29-i haditanácson döntöttek, illetve nem döntöttek. A Haditanácson részt vett Dessewffy is. Itt előbb a fővezér személyéről kellett döntenet, mert Mészáros lemondott beosztásáról. Viharos jelenetek után végül Dembiński lett az új főparancsnok. Vetter Antal a sáncokra támaszkodva támadó fellépést javasolt az egymástól jelentős távolságra elhelyezkedő császári centrum és jobbszárny ellen, de ezt Dembiński az erők elégtelenségére hivatkozva elvetette. Így a magyarok védelmi állást foglaltak el. Dembiński azonban elégtelennek tartotta erőit a nagy kiterjedésű sáncok védelmére és augusztus 1-én és 2-án Szegedet feladva átvonult a Tisza bal partjára.

Dembiński azonban Újszeged megtartására sem gondolt komolyan. Elsősorban déli szárnyát igyekezett megerősíteni, hogy biztosítsa a Törökország felé történő elvonulást. Ramberg altábornagy hadtestének a Tiszán való átkelésének a megakadályozására jelentős erőket különített ki augusztus 2-án és 3-án a IV. hadtestből Törökkanizsa felé. Az újszegedi sáncokat csak kevés erővel, mindössze 5 ágyúval és 4 század gyalogossal szállta meg. Ezek ellenében augusztus 3-án Haynau kierőszakolta az átkelést, s a magyarokat Szőregre szorította vissza. Augusztus 4-én az elkészült hidakon a császári csapatok zöme is átkelt Újszegedre. Másnap került sor a szőregi ütközetre, amelyet Dembiński csak feltartóztató jelleggel vívott. Le akarta lassítani a császáriakat, hogy zavartalanul vissza tudjon vonulni. Ezt Ramberg ókánizsai átkelése is veszélyeztette. Az ütközetben a magyarok részéről csak a rendelkezésre álló erők egy része, elsősorban a IX. hadtest gyalogsága, a lengyel légió és a lovashadosztály vett részt. A Dessewffy által vezetett lovasok a magyarok balszárnyán helyezkedtek el. Dembiński későn vetette be őket a megkerülő császári lovasság ellen. A magyar lovasság meg is ingott a

81 HERMANN Róbert 1996: 377–378. o. (Csikány Tamás), DEGRÉ Alajos 1983: 274. o.

császáriak nyomása alatt. Dessewffynek azonban sikerült annyira rendeznie a lovasságot, hogy fedezni tudták a magyarok visszavonulását, ami a kormány szándékaival ellentétben nem Aradra, hanem a magyarok által erősen ostromolt Temesvár felé történt.⁸²

A Szeged környéki harcokban, elsősorban Dembiński önbizalmat emésztő hadvezetése következtében, megingott a magyar csapatok harcképessége. Ezt tovább emésztette a császári csapatok lendületes üldözése. A teljes felbomlástól a magyar csapatokat csak Dessewffy óvta meg, aki lovasságával dicséretesen igyekezett feltartóztatni az üldöző császári csapatokat. Komoly utóvédi harcokra került sor augusztus 6-án Óbesenyőnél és augusztus 8-án Csataútnál. Kmety György tábornok Kisbecskereken csatlakozott hadosztályával és Gr. Vécsey Károly temesvári ostromseregével a magyar erők létszáma közel 60.000 főre növekedett. Ennek azonban alig fele volt azonos harcértékű a császári csapatokkal, amelyek 28.000 fővel érkeztek Temesvár alá. Itt került sor augusztus 9-én a szabadságharc eldöntő ütközetére. Dembiński itt sem szándékozott jelentősebb ütközetet vívni, de a parancsnokságot tőle átvevő Bem altábornagy igen. A balszárnyon a Kmety-hadosztály, a centrumban a IX. és X. hadtest, míg a jobbszárnyon a Vécsey ostromseregéből megerősített IV. hadtest foglalt állást. Tőle jobbra Dessewffy lovassága foglalt állást és fedezte az Aradra vezető utat. A Bem által elrendelt magyar előrenyomulás kezdetben sikeres volt, de Kmety kivételével végül mindenhol visszaszorították a magyarokat. A császáriak a jobbszárnnyra fejtettek ki nyomást, hogy leszorítsák a magyarokat az aradi útról. Ez a törekvésük sikerrel is járt és a magyarok oldalába kerülő császári csapatok elől rendetlen futásban keresett menedéket a X. és a IV. hadtest, magukkal rántva a többi alakulatot is. Az általános megfutamodásban Dessewffynek sem sikerült összetartania a lovasságot, megkezdődött a magyar sereg felbomlása. A vereséghez hozzájárult az is, hogy Bem lováról leesve súlyosan megsérült és a vezényletet senki sem volt képes helyreállítani.

A végső tragédia napjai

A temesvári vereség után az események felgyorsultak. Az Aradra augusztus 9-én megérkező Görgei a vereségről és a felbomlásról érkező hírek következtében értelmetlennek tartotta a további küzdelmet. Kossuth és a kormány augusztus 11-én lemondott. Az aznap tartott aradi haditanács az oroszok előtti fegyverletételről döntött, amelyre augusztus 13-án Világosnál került sor. Míg ezek Aradon és a Görgei vezette hadseregnél végbementek, tovább tartott a magyar seregek felbomlása Erdélyben és a Délvidéken, s megindult az egyes seregek kapitulációja.

A temesvári ütközet után a déli hadsereg maradványai Lugosnál gyülekeztek, amelyeknek a visszavonulását Kmety csapatai fedezték. A hátvéd szerepét augusztus 12-én a másik viszonylag még harcképes hadtest, a Vécsey vezette V. vette át. Ez a Béga mögött Kiszetőnél foglalt állást. Augusztus 12-én érkezett Lugosra a lemondott Kossuth is, akinek Dessewffy és Kmety úgy nyilatkoztak, hogy a nehezen összegyűjtött csapatok nem képesek további ellenállást kifejteni, ha csatára kerülne sor, az első ágyúlövésre szétszaladnának. A tábornokok véleménye és a tapasztaltak alapján Kossuth is reménytelennek látta a további küzdelmet. Gyakorlatilag ez fogalmazódott meg augusztus 14-én Bemnek írott levelében is. Bem azonban még nem látta reménytelennek a küzdelmet. Az összegyűjtött csapatokkal Erdélybe kívánt vonulni, ahol még lehetségesnek tartotta győzelmek kivívását. A magyar

82 HERMANN Róbert 1996: 389-390., KATONA Tamás 1979: 171-173.

főtisztek azonban nem osztották Bem véleményét. Időközben többen már a Törökországba való menekülést választották, így Perczel, Dembiński és Mászáros tábornokok. A menekülési utat Karánsebes és Mehádia között a lengyel és az olasz légió fedezte Wysocki tábornok parancsnoksága alatt. Augusztus 15-én Karánsebesre különítette ki Bem Lázár Vilmos ezredes vezetésével a IX. hadtest maradványait is, nagyjából 2.000 főt. Bem elképzeléseire a legnagyobb csapást Vécsey szembefordulása jelentette. Vécsey augusztus 16-án Facseten kijelentette, hogy Görgői példáját kívánja követni és hadtestével lerakja a fegyvert az oroszok előtt. Másnap Vécsey el is vált hadtestével Bemtől. Bem Guyon tábornokkal, s a déli hadsereg egyes maradványaival, mintegy 5.000 fővel Dévára vonult. Itt már ő is átlátta a további küzdelem értelmetlenségét, s a csapatokat hátrahagyva, kevés katonával Törökország felé indult.⁸³

Sajátosan alakult Dessewffy helyzete az utolsó napokban. Mint említettük, ő is Lugosra ment a temesvári ütközet után. A helyzet reménytelenségét Kossuth előtt is kifejtette. Bem elképzelését nem támogatta. Lázár Vilmos naplójából tudjuk, hogy Bem továbbra is a lovaság parancsnokaként számolt Dessewffyvel. A lugosi magyar táborot feltehetően augusztus 14-én éjjel hagyta el. Szándéka szerint Törökországba kívánt távozni. Augusztus 15-én azonban Szákulnál csatlakozott a Karánsebesre rendelt Lázár Vilmos ezredes csapataihoz. Lázár előtt kinyilvánította, „*hogy mint önkéntes akar...szolgálni, míg a katasztrófa be nem következik.*” Másnap Karánsebesre vonultak, ahol csatlakozott hozzájuk Török János alezredes hadosztal. Karánsebesről Dessewffy levelet írt Bemnek a IX. hadtest maradványainak még lehetséges feladatairól, a Törökországba való vonulás fedezéséről, s mellékelte Kossuth előző napi levelét is, amelyre már utaltunk. Karánsebesről Lázár Vilmos két tiszteletet küldött Görgöihez, hogy a fegyverletételről meggyőződjenek. A kiküldött tiszteket azonban Simbschen vezérőrnagy lovasai elfogták. Simbschen megbízott tiszteje által megadásra szólította fel Lázárt. Dessewffy időközben megkapta egykori huszártiszt társának, a vele egyidős, s az akkor a császári IV. hadtest parancsnokaként tevékenykedő Hg. Friedrich Liechtenstein altábornagynak a barátságos levelét. Az altábornagy neki és Lázárnak is kegyelmet helyezett kilátásba. Dessewffy a levél hatására lemondott emigrációs szándékáról. Ebben közrejátszott az is, hogy nem akart elszakadni feleségétől. A levél nagy hatással volt Lázár-ra is. A fegyverletétel elhatározása kapcsán a következő szerepel a naplójában: „*Egy Liechtenstein hercegtől érkezett levél elhatározásomban megerősített.*” Ezek után Lázár – szabad elvonulás fejében – fel is ajánlotta a fegyverletételt, de ezt Simbschen nem fogadhatta el. Így 1849. augusztus 19-én Lázár csapatai feltétel nélkül rakták le a fegyvert Karánsebesnél. Dessewffy még Lázár csapatának fegyverletétele előtt adta meg magát a császári előőrsök-höz lovagolva.⁸⁴

Lázárt és Dessewffyt előbb Karavánra, majd Lugosra kísérték. Lázár naplója szerint Simbschen és Wallmoden tábornokok is udvariasan, rangjuknak megfelelően bántak velük. Lugosról előbb Temesvárra, majd Aradra szállították őket. Aradra augusztus 25-én érkeztek. Ugyanekkor érkeztek meg a magukat Világosnál megadó tábornokok is.

Haynau Ernst törzshadbíróknak írt augusztus 25-i levelében jelezte, hogy Dessewffyvel és Lázárral sem akar másképpen bánni, mint azokkal a tábornokokkal, akik az oroszok előtt adták meg magukat. Liechtenstein altábornagy egyébként tartotta a szavát, közbenjárta érdeklükben. Dessewffy feleségének is megígérte, hogy kieszközli a kegyelmet férje számára. Az

83 HERMANN Róbert 1996: 392–393., 398–400. (Kedves Gyula), 400–401. o. (Csikány Tamás), KATONA Tamás 1979: 173–178. o.

84 KATONA Tamás 1979: I. k. 28., 176–178., II k. 151–152. o., HL 1848/49 42/262 h.

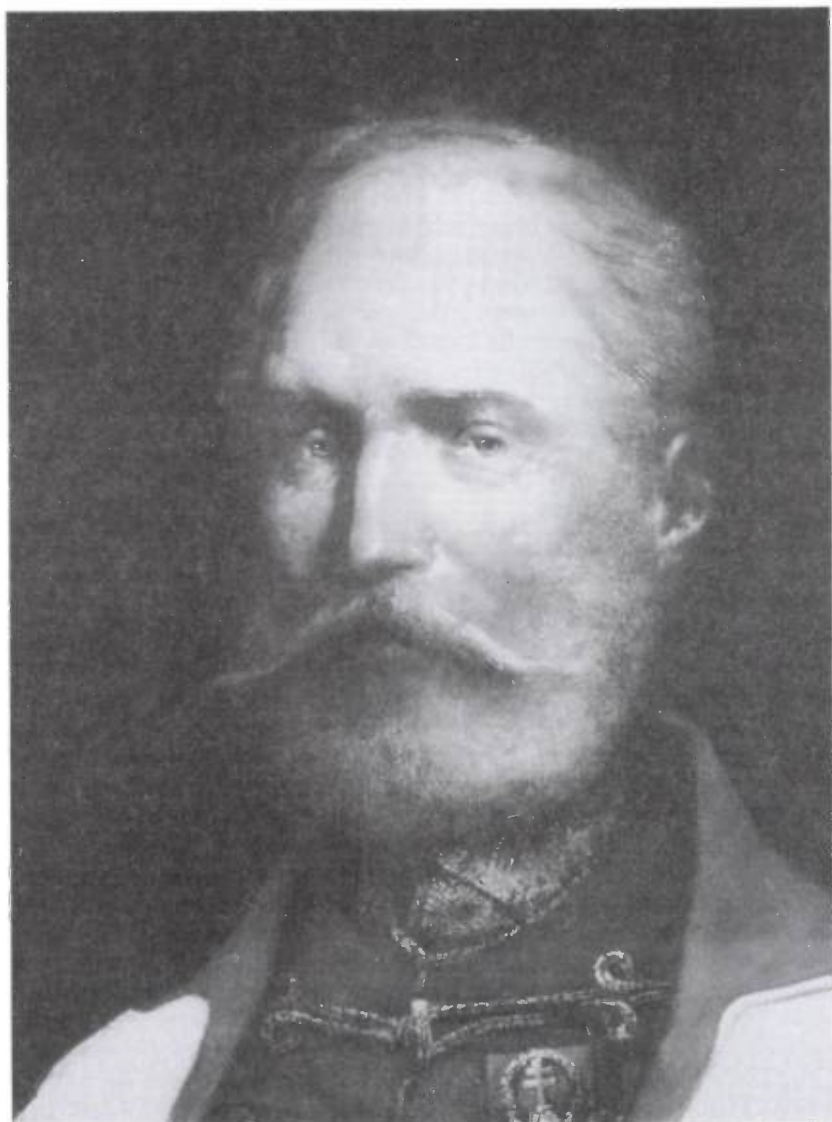
aradi hadbíróóság 1849. augusztus 27-én és szeptember 15-én hallgatta ki. Az ítéletet szeptember 26-án hozták meg, amelyben bűnösnek találták lázadásban és felségárulásban, s ezért kötél általi halálra ítélték. Ugyanakkor a hadbíróóság kérte Dessewffy, Lázár és Poeltenberg ítéletének enyhítését. A lőpor és golyó általi halálra való „kegyelmi felterjesztés” tartalmazta, hogy csak Dessewffy és Lázár látta át az osztrákok előtti fegyverletétel jelentőségét. Haynau megerősítette az ítéleteket, s kegyelme Dessewffy és Lázár esetében valóban csak a lőpor és a golyó általi halálra terjedt ki.⁸⁵

Az október 5-i ítéletkihirdetés után a halálra ítélték búcsúztak az élettől. Dessewffyt felkereshette az ítéletkihirdetés után Máriássy János ezredes, akivel hónapokig együtt szolgált az I. hadtestben. Családjuktól, barátaiktól levéllel búcsúztak. Dessewffynek is ismert egy levéltörredéke, amelyben végrendelkezett néhány használati tárgyról. Írt több levelet is, így feleségének, unokaöcsének, Dessewffy Lajos honvéd őrnagynak és Máriássy János ezredesnek. A feleségének írt búcsúlevélről tudjuk, hogy azt Szinyei Merse Emma halálakor koporsójában helyeztette el. A másik két levél kallódik valahol. A levelek megírása után Dessewffy, mint egy nyugodt lelkiismeretű ember, még aludt egy utolsót. Aludt, amikor október 6-án hajnalban megjelent nála lelki vigasz nyújtani Baló Béni református lelkész. Előbb a 4 lőpor és golyó általi halálra ítélt kivégzésére került sor. Kiss Ernő, Schweidel József és Dessewffy Arisztid tábornokokat és Lázár Vilmos ezredest háromnegyed hatkor agyonlőtték az aradi vár sáncai között. A holttestek elvitelét nem engedték meg, ennek ellenére több tábornok földi maradványát, köztük Dessewffy Arisztidét is elszállították unokatestvérei. Végso nyughelyet a Dessewffyek Sáros vármegyei margonyai birtokán lelt.⁸⁶

Dessewffy Arisztid a szabadságharc egyik legtevékenyebb és legmegbízhatóbb parancsnoka volt. Vállalkozó kedvével, gyors elhatározásaival és rendíthetetlen kitartásával több alkalommal is kitüntette magát az ütközetekben. A kompolti rajtaütéstől eltekintve, a legnagyobb érdemeket vesztes ütközetekben szerezte. A kiváló katona szimpatikus emberi tulajdonságokkal is rendelkezett, amivel kivívta a vele érintkezésbe kerülők megbecsülését. Életének utolsó évei tragédiák sorozatából állt. A családi tragédiák után nem adta fel az újraelkezdés esélyét. Második feleségétől azonban a nemzeti mártíromság választotta el.

85 KATONA Tamás 1979: II k. 75., 150–152., 183–184., 189., 196–225. o.

86 KATONA Tamás 1979: I. k. 44., 48., 207. o.

Dessewffy Arisztid tábornok
(Kiss Tibor festménye)

Irodalom:

Levéltári források:

OL H szekció	– Az 1848–1849-i minisztérium iratai
H 2 OHB	– Az Országos Honvédelmi Bizottmány iratai
H 3 HNI	– A miniszterelnökség hadügyi és nemzetőrségi iratai
H 75 HM	– Hadügyminisztérium általános iratai
H 92 ONHT	– Országos Nemzetőrségi Haditanács iratai
H 102 Boronkay	– Boronkay Albert kormánybiztos iratai
H 105 Farkassányi	– Farkassányi Sámuel kormánybiztos iratai
H 147 13. d.	– A felső-tiszai hadtest iratai
OL P 295 Görgey lt.	– A Görgey család levéltára
OL R 110	– A Kossuth Hírlapjához kapcsolódó iratok

ÁCS Tibor

1979. Ács Tibor: Mészáros Lázár a katonaságról. Budapest, 1979.

BONA Gábor

1987. Bona Gábor: Tábormokok és törzstisztek a szabadságharcban 1849–49. Budapest, 1987.

1988. Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest, 1988.

BOŔUS József

1975. Borus József: Dembiński fővezérsége és a kápolnai csata. Az ellentámadás problémája 1849 februárjában. Budapest, 1975.

DEGRÉ Alajos

1983. Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. Budapest, 1983.

GÖRGEY Artúr

1988. Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. Budapest, 1988.

GÖRGEY István

1885. 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és azok magyarázata. I–III. k. Budapest, 1885.

HAJAGOS József

1988. Hajagos József: Komárom vagy Szeged? Katonai elképzelések 1849 június végén és július elején. Szakdolgozat. Szeged, 1988.

1994. Hajagos József: Tokajtól Tiszafüredig. Megjelent: Komárom és Klapka György 1848/49-ben. Szerkesztette: Kiss Vendel. Komárom, 1994.

1996. Hajagos József: A 26. honvédszászlóalj története. Megjelent: A tavaszi hadjárat. Szerkesztette: Horváth László. Hatvany Lajos Múzeum Füzetek 13. Hatvan, 1996.

HERMANN Róbert

1992. Hermann Róbert: A 47. honvédszászlóalj története. Megjelent: A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. Szerkesztő: Molnár András. Zalai Gyűjtemény 33. Zalaegerszeg, 1992.

1994. Hermann Róbert: Görgey Artúr és Kossuth Lajos levelezésének kiadatlan darabjai. Megjelent: Századok 1994. évi 5. számából.

1996. Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc története. Szerkesztette: Hermann Róbert. Budapest, 1996.

1997. Hermann Róbert: Mindig az elsők között. Poeltenberg Ernő, a szabadságharc tábornoka. Historia Militaris 1. Budapest, 1997.

IRÁNYI-CHASSIN

1989. Irányi Dániel – Charles-Louis Chassin: A magyar forradalom politikai története 1847–1849. Sajtó alá rendezte: Spira György. Budapest, 1989.

KARSA Ferenc

1993. Karsa Ferenc: Szabadságharcos napló. Sajtó alá rendezte: Bona Gábor. Budapest, 1993.

KATONA Tamás

1979. Az aradi vértanúk I–II. k. Sajtó alá rendezte: Katona Tamás. Budapest, 1979.

KEDVES Gyula

1992. Kedves Gyula: A szabadságharc hadserege. I. A lovasság. Budapest, 1992.

KLAPKA György

1986. Klapka György: Emlékeimből. Budapest, 1986.

KLÖM XV

Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. 1849. április 15. – augusztus 15. Sajtó alá rendezte: Barta István. Budapest, 1955.

RUBINT Dezső

1925. Rubint Dezső: A váci ütközet 1849. április 10-én. Hadtörténelmi Közlemények 1925. 1. szám.

STEIER Lajos:

Az 1849-i trónfosztás előzményei és következményei. Budapest, évszám nélkül.

József Hajagos

Arisztid Dessewffy, der Held der verlorenen Schlachten

Das Zivilleben entwickelte sich tragisch für Arisztid Dessewffy, den pensionierten kaiserlich königlichen Husarenkapitän. Seine Kinder starben nacheinander, und im Jahre 1847 folgte ihnen auch seine Frau. 1848 meldete er sich wieder zum Militärdienst. Bei der Nationalwache im Komitat Sáros wurde er aber nur Monate später, im September 1848 als Kommandeur angestellt. Anstatt die Nationalgardisten auszubilden, musste er ab Dezember 1848 auf den Schlachtfeldern standhalten. Bis Ende Mai 1849 diente er bei dem Armeekorps an der Oberteiss – später Armeekorps Nr. I genannt – zuerst als Brigadier, dann als Divisionskommandeur. Im Dezember 1848 wurde er Oberstleutnant, im Februar Oberst. Er war ausgezeichnete Organisator und Kommandeur von grosser Unternehmungslust. In den Schlachten hielt er auch unter den schwersten Umständen stand. In dem Kampf bei Kassa am 4-ten Januar rettete er mit seiner zähen Ausdauer das Armeekorps vor der Vernichtung. Auch in dem, bei Kápolna am 27-ten Februar 1849 stattgefundenen Kampf, der zwar mit einer Niederlage endete, kämpfte er hervorragend. Er nahm im April an dem Frühlingfeldzug, der ungarische Siege brachte, teil. Am meisten zeichnete er sich in der Schlacht bei Tápióbicske vom 4-ten April 1849, die fast mit einer Niederlage endete, aus. Er wurde im Juni 1849 Kommandeur des sich in Oberungarn organisierenden IX-ten Armeekorps', dann wurde er zum General befördert. Das aus 8000 Personen bestehende Korps konnte die russische Armee, bestehend aus hunderttausend Mann, nicht aufhalten. Um seine Einheiten zu retten zog er sich ins Innere des Landes zurück. Er errang sogar in der Kavallerieschlacht bei Tura vom 20-ten Juli 1849, die mit der Niederlage der Ungarn endete, die Anerkennung der Russen. Mit seinen Truppen zog er nach Süden. Mit seiner Kavallerie sicherte er den Rückzug der Ungarn am 5-ten August 1849 von Újszeged Richtung Temesvár. Nach der Niederlage am 9-ten August 1849 bei Temesvár hielt er den weiteren Kampf für Unsinn. Er wollte emigrieren, doch liess er sich von Lichtenstein, dem kaiserlichen Feldmarschalleutnant

überreden und wählte die Kapitulation vor den Österreichern. Er wollte seine junge Ehefrau, Emma Merse Szinyei, die er am 5-ten Juli heiratete, nicht verlassen. Feldmarschalleutnant Lichtenstein versuchte, in der Tat für ihn ein gutes Wort einzulegen, aber er erreichte nur soviel, dass er statt durch den Strang, durch Schiesspulver und Kugel am 6-ten Oktober 1849 in Arad hingerichtet wurde. Arisztid Dessewffy war einer der hervorragendsten, aber der tragischsten Generäle des Freiheitskampfes 1848/49.

HAJAGOS JÓZSEF
BERZE NAGY JÁNOS GIMNÁZIUM
H – 3200 Gyöngyös
Kossuth u. 33.

